

บทที่ 6

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง : การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาภิมาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ในบทที่ 4 และ 5 ที่ผ่านมาผู้วิจัยได้นำเสนอในส่วนของลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนมีรายละเอียด ดังตารางที่ 24

ตารางที่ 24 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

งานวิจัยเรื่องที่	ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม
I	<ul style="list-style-type: none"> - ความสามารถของคณะกรรมการ - ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน - ประสบการณ์การแก้ปัญหาาร่วมกันของชุมชน - คุณลักษณะผู้นำ - แนวคิดผู้นำ - การมีส่วนร่วมของประชาชน 	<ul style="list-style-type: none"> - นักพัฒนามีพื้นฐานความคิด บุคลิกลักษณะเอื้อต่อการพัฒนาองค์กรประชาชน - แนวคิดขององค์กรที่นักพัฒนาสังคมสังกัด - เอื้อต่อการปฏิบัติงานของนักพัฒนา - วิธีการทำงานของนักพัฒนา - บทบาทของนักศึกษา 	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวบ้านทั้งหมดเป็นชาวนา ขนาดการถือครองที่นาเฉลี่ยครัวเรือนละ 20 ไร่ แต่ผลผลิตขึ้นกับธรรมชาติ - ระบบการปกครองมีผู้ใหญ่บ้านและแบ่งกลุ่มบ้านออกเป็นคุ้ม มีทั้งสิ้น 10 คุ้ม
2/1	<ul style="list-style-type: none"> - ความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกที่อยากให้อะไรดีขึ้น - สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกัน - สมาชิกในชุมชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน - ผู้บริหารโรงเรียนเป็นคนในชุมชน ถ่อมตน ยกย่องให้เกียรติผู้อื่น รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและเรียนรู้จากชาวบ้าน เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม - โรงเรียนเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม 		<ul style="list-style-type: none"> - อาชีพของชุมชนทำนามีร้อยละ 51.18 - รับจ้างทั่วไปร้อยละ 23.62
2/2	<ul style="list-style-type: none"> - คุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียน - ความสนใจของนักเรียนที่เลือกเรียนเกษตร - การมีส่วนร่วมของประชาชน 	<ul style="list-style-type: none"> - การได้รับรางวัลพระราชทานทำให้เกิดกำลังใจ 	
3	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำมีศักยภาพและภูมิปัญญา - ผู้นำมีความเสียสละ - ผู้นำเอาใจใส่ปัญหาชุมชน - ชุมชนมีความเป็นอิสระ สามารถคิดไตร่ตรองเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน - ความต้องการหลักประกันของชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย 	<ul style="list-style-type: none"> - ชุมชนโดยมากมีอาชีพรับจ้างทั่วไป

ตารางที่ 24 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม
	<ul style="list-style-type: none"> - ชุมชนมีความต้องการที่จะดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตัวชุมชนเอง 		
4	<ul style="list-style-type: none"> - ปัจจัยทางกายภาพของชุมชน - พระในวัดบ้านฝางสนใจช่วยเหลือชาวบ้าน - กิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการเชื่อมโยงกันดี - สมาชิกในชุมชนเห็นประโยชน์ของการพัฒนา - คนในชุมชนช่วยบริจาคเงินช่วยในการพัฒนา - คนบ้านฝางเป็นนักคิดนักพูด - ชาวบ้านฝางมาซื้อผลิตผลสดในอดีตมาเป็นบทเรียนในการพัฒนา - กิจกรรมที่ดำเนินการสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน - ผู้นำช่วยคิดช่วยทำ - ผู้นำได้แข่งในทางที่ดี - ผู้นำกระจายข่าวได้ดี - ผู้นำเข้มแข็ง 		<ul style="list-style-type: none"> - การปกครองในชุมชนแบ่งออกเป็นคุ้ม ๆ - ชาวบ้านส่วนใหญ่ประสบปัญหาความอดอยากยากไร้ไปทุกด้าน - มีความรักความเป็นพี่เป็นน้อง หรือเครือญาติมาก เช่น จากคำพูด “เอาไปบ้านดีกว่า ใกล้เคียง”
5	<ul style="list-style-type: none"> - มีผู้นำที่เข้มแข็ง - ผลประโยชน์ที่ได้รับ 	<ul style="list-style-type: none"> - การช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลัก 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม - โครงการพัฒนาต่าง ๆ จัดในรูปแบบคณะกรรมการ
6	<ul style="list-style-type: none"> - ความเชื่อของชุมชนในสิ่งเหนือธรรมชาติ - การดำเนินการอย่างจริงจัง - การจัดกา - เทคนิควิธี - การยอมรับการจัดการป่าของสมาชิก - การผลักดันของผู้นำ - การเห็นประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินการ - ผู้นำเป็นที่นับถือจากตระกูลใหญ่ในชุมชน - ผู้นำฐานะทางเศรษฐกิจดี - ผู้นำมีความคิดเป็นประชาธิปไตย รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น - ผู้นำมีบุคลิกดี - ผู้นำมีไหวพริวจึงใจ - ผู้นำทำงานจริงจัง - ผู้นำเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม 	<ul style="list-style-type: none"> - การขยายตัวของสังคมอุตสาหกรรม โดยเฉพาะนิคมอุตสาหกรรมลำพูน 	<ul style="list-style-type: none"> - มีคณะกรรมการหมู่บ้าน - ความสัมพันธ์เป็นแบบเครือญาติค่อนข้างมาก - ชุมชนมีอาชีพการเผาถ่านขาย
7	<ul style="list-style-type: none"> - การได้รับประสบการณ์จากการอบรมเรื่องการเพาะเห็ด - มีความพร้อมด้านทรัพยากรในการเพาะเห็ด - มีแหล่งรับซื้อเห็ด - กองทุนแม่บ้านได้รับความรู้จากภายนอก - การเปิดโอกาสให้สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วม 	<ul style="list-style-type: none"> - สื่อมวลชน ข่าวสาร ดังคำพูดที่ว่า “ไปทำงานข้างนอกได้พบเห็นอะไร ๆ มากกว่าอยู่บ้าน” 	<ul style="list-style-type: none"> - เด็กหนุ่มสาวออกไปทำงานทำนอกชุมชน ดังคำพูดที่ว่า “อยู่บ้านไม่มีรายได้”
8	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำมีความซื่อสัตย์สุจริต - ผู้นำให้การสนับสนุน - มีการรวมกลุ่ม - ขนาดของกลุ่มพอเหมาะ - การสื่อสารภายใน - การประชุมพบปะพูดคุยเกี่ยวกับการดำเนินงานเป็นประจำทุกเดือน - มีการวางแผนงานกลุ่มเป็นระยะตลอดเวลา 	<ul style="list-style-type: none"> - การได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข โรงเรียน 	<ul style="list-style-type: none"> - อาชีพทำนา - กลุ่มแม่บ้านรับด้ายมาทำเป็นสายด้ายสายสิญจน์

ตารางที่ 24 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม
	<ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์อันดีภายในกลุ่ม - บรรยากาศของกลุ่มเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ 		
9	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมที่ดำเนินการสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก - การได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกในทุกขั้นตอน - สมาชิกมองเห็นประโยชน์ที่ได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อม - การยอมรับในบทบาทของผู้นำและผู้ตาม - การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น - สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ 	<ul style="list-style-type: none"> - การได้รับความช่วยเหลือจากนักวิชาการ นักพัฒนาภายนอกชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - การปกครองในหมู่บ้านแยกเป็นหมวดๆ ละ 12-15 ครัวเรือน - เศรษฐกิจแบ่งออกเป็น “พอมีพอกิน” กับไม่พอกิน
10	<ul style="list-style-type: none"> - ที่ตั้งของชุมชนเหมาะสม - สมาชิกในชุมชนมีปัญหาค้ำยกัน - สมาชิกชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน - ผู้นำสามารถพูดโน้มน้าวจิตใจ - ผู้นำมีความเสียสละและอุทิศตน - ผู้นำมีความสามารถในการประสานประโยชน์ - ผู้นำมีลักษณะประนีประนอม 		
11	<ul style="list-style-type: none"> - สมาชิกมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน - สมาชิกมีความศรัทธาผู้นำ - สมาชิกมีผลประโยชน์ร่วมกัน - สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน - ผู้นำไม่เห็นแก่ตัว เสียสละเพื่อส่วนรวม - ชุมชนมีข้อมูลตัดสินใจที่เพียงพอ - สมาชิกมีความเข้าใจเป้าหมายและวัตถุประสงค์ - สมาชิกมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน - สมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ - ผู้นำมีความน่าเชื่อถือและคุณธรรม - สมาชิกมีความเข้าใจในระบบการทำงานและบทบาทหน้าที่ - สมาชิกมีความรับผิดชอบต่อกัน 		<ul style="list-style-type: none"> - การเกษตรคือ ข้าว ลำไย และยาสูบ มีรายได้เพียงพอผ่านเกณฑ์คิดเป็นร้อยละ 51.9 - การปกครอง การบริหารใช้ในรูปคณะกรรมการ
12	<ul style="list-style-type: none"> - คณะครูโรงเรียนทำเกวียน - สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วม - สมาชิกเห็นผลดีของกิจกรรม - ผู้นำเป็นคนในพื้นที่ - ผู้นำเป็นที่ยอมรับ - ผู้นำเป็นผู้เสียสละ - ผู้นำมีความสามารถโน้มน้าวจิตใจ - สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - นโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาอุตสาหกรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - การรับจ้างหรือขายแรงงานคิดเป็นร้อยละ 70
13	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำมีภาวะผู้นำ - ความเชื่อทางศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ - ผู้นำเป็นที่ยอมรับ - การทำงานมีลักษณะเป็นกลุ่ม - การแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล - ความต้องการวัดเป็นสถานที่ทำบุญ 	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาดูแล 	<ul style="list-style-type: none"> - มีผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน

ตารางที่ 24 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม
14	<ul style="list-style-type: none"> - จิตสำนึกของประชาชน - ศาสนา - สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - สภาพแวดล้อมของชุมชน - นโยบายของรัฐ/เอกชนที่มีต่อชุมชน 	- วัฒนธรรมประเพณี
15	<ul style="list-style-type: none"> - สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ - สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน - ผู้นำชุมชนเป็นที่ยอมรับ 	- นโยบายของรัฐเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่า	
16	<ul style="list-style-type: none"> - การเปิดโอกาสให้สมาชิกของชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ - ชุมชนสามารถพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนขึ้นมาเป็นพลังปัญญา - ผู้นำมีความสามารถในการสร้างความเชื่อถือจากหน้าที่ภาครัฐ - ผู้นำสามารถผลักดันกำลังของชุมชน 		- การบริหารชุมชนอยู่ในรูปของคณะกรรมการสภาตำบล
17	<ul style="list-style-type: none"> - สภาพแวดล้อมทางกายภาพเป็นตัวกำหนดกรอบหรือขอบเขตของกิจกรรม - ชาวบ้านสนใจและเข้าร่วมการประชุมของกลุ่ม - กลุ่มออมทรัพย์ประชุมกันอย่างต่อเนื่อง - คณะกรรมการกลุ่มต่างๆ จึงปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสมัครใจ และเสียสละอย่างจริงจัง - ความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นแรงกระตุ้นให้กลุ่มมีโอกาส ได้แลกเปลี่ยน เรียนรู้ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน - โครงสร้างของกลุ่มขนาดเล็ก จำนวน 18 คน สมาชิกที่เป็นตัวแทนกลุ่มทุกคน มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นและยอมรับเหตุผลและข้อตกลงของกลุ่ม 	- เจ้าหน้าที่รัฐมักจะใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมให้ชาวบ้านตัดสินใจ ยอมรับและปฏิบัติตามโครงการ โดยผ่านผู้นำหมู่บ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนกันผลประโยชน์ที่รัฐหยิบยื่นให้	<ul style="list-style-type: none"> - ลักษณะโครงสร้างอำนาจและการตัดสินใจ มักเอนเอียงไปตามทัศนคติความเห็นและผลประโยชน์ของผู้นำเป็นส่วนใหญ่ - บุคคลในชุมชนมีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกันไปมาก
18	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มออมทรัพย์รวมกลุ่มกัน เพื่อดำเนินงานกิจการที่จัดขึ้น - สมาชิกกลุ่มหาแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกัน - กลุ่มแม่บ้านมีการประชุมหารือกัน - ประเพณี วัฒนธรรมปลูกฝังให้คนในชุมชนบ้าน ยาง รักและเคารพให้เกียรติผู้อาวุโส 	- หน่วยงานทางราชการร่วมกับเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้า อบรมวิธีการตัดเย็บ ให้แม่บ้านในอำเภอสารภี	- กลุ่มผู้นำทางการมีสายสัมพันธ์โยงโยอยู่ในกลุ่มผู้ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการองค์กรต่างๆ
19	<ul style="list-style-type: none"> - นำมีความหนักแน่นหรือใจเย็น 	<ul style="list-style-type: none"> - หน่วยพิเศษใช้ควบคุมแรกกับชาวบ้าน - บุคคลและองค์กรภายนอกให้ความช่วยเหลือให้ข้อมูล - ชาวบ้านเกรงกลัวเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพราะความไม่ถูกต้องกฎหมาย - ทางราชการไม่จริงจังในการแก้ปัญหา 	<ul style="list-style-type: none"> - เศรษฐกิจเปลี่ยนไปทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปด้วย - ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านและชาวบ้านกับคนภายนอก มักเป็นเรื่องการถูกเอารัดเอาเปรียบ เรื่องราคาผลผลิต ค่าจ้าง แรงงาน - ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากสังคมชนบทเป็นสังคมแบบเมืองมากขึ้น

ตารางที่ 24 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม
20	<ul style="list-style-type: none"> - สมาชิกชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน - ผู้นำของชุมชนสามารถรวมพลังของชาวบ้านได้ - สมาชิกให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ - มีการติดต่อสื่อสารแบบ 2 ทางในชุมชน - สมาชิกในชุมชนมีความต้องการตรงกัน - สมาชิกมีผลประโยชน์ร่วมกัน - สมาชิกในชุมชนมีความต้องการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และถ่ายทอดความรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - ชุมชนได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข 	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้ใหญ่เรียกว่า “ท้าว” แบ่งเป็นหมวด ๆ เมื่อดูแล
21	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำชุมชนมีภาวะผู้นำ - กิจกรรมที่ดำเนินการเน้นความต้องการกลุ่ม - สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ติดต่อกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - การชี้แจงของเจ้าหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรม - การเรียนรู้จากชุมชนอื่น 	
22	<ul style="list-style-type: none"> - สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ติดต่อกัน - สมาชิกของชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจ 	<ul style="list-style-type: none"> - องค์กรพัฒนาเอกชนให้การสนับสนุนในด้านแนวทางและวิธีการในการเคลื่อนไหว - นโยบายของรัฐต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง - สื่อสารมวลชนเผยแพร่ข่าวที่เกิดขึ้นในชุมชน - การให้สัมปทานป่า 	<ul style="list-style-type: none"> - มีความเป็นเครือญาติและเป็นระบบอุปถัมภ์ - ป่าชายเลนถูกทำลาย ปลาจึงลดจำนวน ชาวบ้านจึงหาปลาได้น้อย - การรวมกลุ่มเพื่อต่อรอง ๆ และประท้วง
23	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำของชุมชนมีภาวะผู้นำ - มีแรงเกาเกี่ยวข้องกับภายในชุมชน - ค่านิยมของชุมชน - การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน - การรวมตัวเป็นกลุ่มของสมาชิกในชุมชน - ขนาดของกลุ่ม - การสื่อสารภายในชุมชน - กิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างเงื่อนไขในการหล่อเลี้ยงคุณค่าของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน - การสนับสนุนจากแหล่งทรัพยากรภายนอก - การผลักดันของประชากรจนได้รับรางวัลหมู่บ้านพัฒนาดีเด่น 	<ul style="list-style-type: none"> - ในชุมชนแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มอำนาจคือ กลุ่มอำนาจเก่า กลุ่มอำนาจใหม่ และกลุ่มผู้นำทางเศรษฐกิจ
24	<ul style="list-style-type: none"> - สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ติดต่อกัน - ระบบข้อมูลข่าวสารของชุมชน - ชุมชนมีเครือข่ายพันธมิตร - ชุมชนมีความเป็นกึ่งอิสระ - ระบบประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน - ชุมชนมีความสามารถในการจัดการทรัพยากร - สมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือ - สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการพัฒนาสร้างทางด่วน 	<ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มมุสลิมมีความสนิทแนบแน่น พึ่งพากันทั้งในด้านศาสนา สังคม และเศรษฐกิจ
25	<ul style="list-style-type: none"> - การแก้ปัญหาของชุมชนมาจากสมาชิกในชุมชนเองมิใช่การสั่งการของผู้นำหรือบุคคลภายนอก - ชุมชนได้อาศัยองค์ความรู้เดิมของชุมชนมาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหา - การจัดการของชุมชนมีรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ มีความเป็นประชาธิปไตย - มีการพูดคุยกับแกนนำอย่างสม่ำเสมอ - สมาชิกและกลุ่มแกนนำ มีความเข้าใจกระบวนการกลุ่ม รู้จักบทบาทหน้าที่ของตน - ผู้นำมีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง มีความเสียสละในการทำงาน และเป็นผู้มีจิตวิทยาการชักชวนสมาชิก มีความเข้าใจปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง และเปิดโอกาสให้คิดเอง ทำเอง โดยผู้นำเป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษา - สมาชิกมีความศรัทธาผู้นำ 	<ul style="list-style-type: none"> - การส่งเสริมอุตสาหกรรม มีการจัดตั้งโรงงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวชุมชนศาสน์ประกอบอาชีพกันหลากหลาย - ศาลพ่อปู่ เป็นศาลที่ชุมชนให้ความนับถือ

ตารางที่ 24 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม
26/1	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำเป็นคนจริงจัง - การดำเนินงานของกลุ่ม มีการวางแผนและการจัดการที่ดี - มีองค์กรกลางเชื่อมประสาน 	<ul style="list-style-type: none"> - มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (พชภ.) 	<ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์เน้นเครือข่ายการเรียนรู้ สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ (อภคเมืองน่าน)
26/2	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำมีความจริงจัง - ชุมชนมีองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม - คณะกรรมการผู้นำแม่วางมีความเข้มแข็ง 	<ul style="list-style-type: none"> - ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก คือ สมาคมศูนย์กรรมกรศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขา(ศ.ว.ท.) - นโยบายของรัฐเกี่ยวกับการปลูกป่าทดแทน การค้าไม้และปลูกฝิ่น ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ - องค์กรพัฒนาเอกชน ได้ร่วมกันจัดทำหลักสูตรในการดูแลลุ่มน้ำและกิจกรรมอนุรักษ์ป่า รวมทั้งการให้การสนับสนุนในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์ เงินทุนและเทคโนโลยีต่างๆ 	<ul style="list-style-type: none"> - ชุมชนมีภูมิปัญญาดั้งเดิม มีวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดและพัฒนาต่อเนื่องกันมาในการให้ความสำคัญและการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
26/3	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำมีความรู้ความสามารถ - เครือข่ายแม่จัน-แม่สะลอง มีการจัดการที่ดี - มีการประสานภายในเครือข่ายอย่างดี 	<ul style="list-style-type: none"> - องค์กรเอกชนกระตุ้นผู้นำชุมชนให้เกิดการเรียนรู้จนเกิดเครือข่าย 	
26/4	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำของบ้านป่าอนุดมีความรู้ความสามารถ - สมาชิกในชุมชนบ้านป่าอนุด มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน - มีองค์ความรู้ทั้งจากภายในและภายนอก 	<ul style="list-style-type: none"> - องค์กรพัฒนาเอกชน เช่น กรีนเน็ต เข้าไปกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ในชุมชน - แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนเอง โดยผ่านการดูงานและการประชุมสัมมนา 	
27	<ul style="list-style-type: none"> - การยังคงมีศักยภาพอยู่ในตนเองของชุมชน - สาคลี มีความร่วมมือของสมาชิกภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ค่านิยม ความเชื่อ ที่เอื้อต่อการแก้ปัญหา - ผู้นำมีการเรียนรู้อยู่เสมอ - ผู้นำวางตัวเหมาะสม - ผู้นำเป็นนักประสานงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - ได้รับการสนับสนุนทั้งจากภาคเอกชนและภาครัฐ - หน่วยงานราชการช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ 	<ul style="list-style-type: none"> - ชุมชนสาคลีจัดแบ่งเน้นเครือข่าย
28/1	<ul style="list-style-type: none"> - การดำเนินงานของชุมชนยึดคนเป็นศูนย์กลาง - การเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนเป็นเจ้าของ - การเริ่มต้นดำเนินการจากงานเล็กไปสู่งานใหญ่ - การดำเนินงานใช้กระบวนการกลุ่ม - มีการกระจายอำนาจ - สมาชิกมีความเชื่อถือและศรัทธาต่อผู้นำ - คณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ มีความซื่อสัตย์สุจริต - การดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เปิดรับแนวคิดจากภายนอกชุมชน - สมาชิกได้รับประโยชน์โดยตรงและเป็นรูปธรรม - ความสามารถของผู้นำ - ตำบลคลองเปือยมีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - การดำเนินการกลุ่มออมทรัพย์ได้รับการสนับสนุนจากนอกชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมการออมทรัพย์ทำให้ชุมชนมีทุนหมุนเวียนในการดำเนินงาน ทำให้เกิดการขยายฐานในการหารายได้และการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์กับชุมชน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
28/2	<ul style="list-style-type: none"> - การดำเนินการป้อนน้ำมันชุมชนของสหกรณ์การเกษตร ยึดกลุ่มคน - สมาชิกสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์เป็นเจ้าของน้ำมันชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดการเรียนรู้จากบริษัท บางจาก จำกัด ซึ่งเป็นองค์ภายนอกชุมชน - ผู้นำจากภายนอกชุมชนที่มีผลต่อเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนต่อคุณโสภณ สุภาพงษ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดการขยายกิจกรรมการเรียนรู้จากป้อนน้ำมันมาสู่ร้านค้ามินิมาร์ท เลมอนกรีน โดยเน้นผลิตภัณฑ์ปลอดภัยเพื่อสุขภาพ

ตารางที่ 24 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม
	<ul style="list-style-type: none"> - การดำเนินงานปืมน้ำมันชุมชน เริ่มจากหัวจ่าย เดียวก่อน ต่อมาจึงขยายเป็น 2 หัว - สมาชิกมีความศรัทธาต่อผู้จัดการ - สมาชิกให้ความร่วมมือ - ผู้นำมีความสามารถ 		
28/3	<ul style="list-style-type: none"> - สมาชิกบางส่วนของกลุ่มยุทธศาสตร์มีความรู้ - กลุ่มยุทธศาสตร์ได้รับผลประโยชน์ ทำให้สามารถพึ่งตนเองได้ 	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มยุทธศาสตร์ได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตร 	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มฯ อาศัยความรู้สมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่
	<ul style="list-style-type: none"> - การดำเนินงานของกลุ่ม ใช้กระบวนการกลุ่ม - ผู้นำกลุ่มมีความสามารถ - สมาชิกของกลุ่มดำเนินการตามแนวทางของกลุ่ม 	<ul style="list-style-type: none"> - กรมการศึกษานอกโรงเรียน จัดหลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพให้กับกลุ่มยุทธศาสตร์ 	
29	<ul style="list-style-type: none"> - สภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัย มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ทำให้การรวมตัวกันของสมาชิกเป็นไปได้ง่าย - ในชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัย ยังคงมีปัญหาชาวบ้านอยู่ มีผู้ทรงความรู้ในด้านต่าง ๆ - ในชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัยมีทรัพยากรอยู่พอสมควร - ในชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัยมีผู้นำที่เข้มแข็ง การดำเนินการของกลุ่มต่าง ๆ - ในชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัย เปิดโอกาสให้สมาชิกได้มีส่วนร่วม 	<ul style="list-style-type: none"> - การสนับสนุนจากรัฐโดยการสร้างถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมือง - การมีโรงงานในชุมชนทำให้มีต่างถิ่นย้ายเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างมากขึ้น ทำให้ชุมชนขยายตัว 	<ul style="list-style-type: none"> - การมีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งในชุมชน ทำให้เกิดอาชีพที่หลากหลาย เช่น บ้านเช่า ร้านค้า ทำให้เกิดรายได้กับคนในชุมชน ซึ่งต่อมาหลังจากโรงงานสร้างที่พักให้คนงาน ส่งผลกระทบให้กับอาชีพเหล่านี้และการมีโรงงานทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากต่างถิ่นเข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น - การที่ชุมชนขยายตัวทำให้มีขยะ มีการปล่อยน้ำเสียมากขึ้น ซึ่งคนในชุมชนจะตระหนักและมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน
30	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำของบ้านก๊อญ้อย คือ พ่อน้อยสวย เป็นผู้ที่มีความเสียสละ - ชาวบ้านก๊อญ้อยมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - ในการก่อตั้งกลุ่มข้าวของบ้านก๊อญ้อย ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์สังคมพัฒนา 	
31	<ul style="list-style-type: none"> - หมู่บ้านพอเพียง มีการวางแผนในการปรับตัวเพื่อให้คงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียง - สมาชิกในหมู่บ้านพอเพียง มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - หมู่บ้านพอเพียงได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกในการปรับตัวให้คงไว้ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ได้ - ถนน การสัมปทานป่า การศึกษาสมัยใหม่ ไฟฟ้าและสื่อสารต่างๆ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมที่ปรากฏอยู่ในรูปของระบบคุณค่า - ชาวบ้านและหน่วยราชการประชุมหารือกันหลายครั้ง เพื่อแสวงหาทางออกร่วมกันอย่างสันติในการจัดการป่าไม้ 	<ul style="list-style-type: none"> - วิธีการผลิตแบบทุนนิยม การค้าที่แทรกตัวเข้ามาในหมู่บ้านทำให้ทุนที่เป็นตัวเงินมีบทบาทมากขึ้น ในการจัดการปัจจัยการผลิตต่างๆ - ย่านการต่อรอง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกัน - ชาวบ้านสร้างกระบวนการต่อรองกับรัฐหรืออิทธิพลภายนอก รวมทั้งวิธีการปรับตัวที่หลากหลาย - เงื่อนไขสำคัญที่สุดของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การที่อำนาจยังคงดำรงอยู่ในชุมชน

จากตารางที่ 24 พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีรายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัยภายใน

1.1 สถานะพื้นฐานของชุมชน

1.1.1 คุณสมบัติของผู้นำ

1.1.1.1 มีคุณธรรมจริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ

ลักษณะผู้นำจากการสังเคราะห์งานวิจัยที่เด่นชัด คือ ผู้นำจะต้องเป็นบุคคลที่มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ ประกอบด้วย มีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้เสียสละ ถ่อมตน ให้เกียรติผู้อื่นรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความเข้มแข็ง บุคลิกดี เรียนรู้อยู่เสมอ

จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า มีงานวิจัยที่กล่าวว่าคุณสมบัติของผู้นำที่ต้องมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ อยู่ 12 เรื่อง อาทิ เช่น งานวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุ่ย ตำบลชุมพวง อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ได้กล่าวถึงคณะกรรมการข้าวของบ้านโนนขุ่ยว่า คุณสมบัติของผู้นำที่ต้องการเป็นอันดับแรกคือ มีคุณธรรม จริยธรรม ดังความตอนหนึ่งที่ปรากฏในงานวิจัยที่ว่า

“...จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิก พบว่า ร้อยละ 74.36 ไปร่วมในการเลือกตั้งคณะกรรมการ ส่วนที่ไม่ได้ไปร่วมเพราะเข้าเป็นสมาชิกหลังปี 2526 ผู้ที่ไปเลือกตั้งได้ระบุถึงคุณลักษณะของคณะกรรมการที่ตนต้องการเรียงตามลำดับความลำดับ ดังนี้

1. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความยุติธรรม
2. มีความเข้าใจแนวคิด วัตถุประสงค์ และวิธีการดำเนินงานธนาคารข้าวเป็นอย่างดี
3. เข้าร่วมกระบวนการธนาคารข้าวมาตั้งแต่ต้น
4. เป็นคนพูดจริงทำจริง และมีความรับผิดชอบต่องาน
5. รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
6. รู้จักถ่ายทอดความรู้และมีความสามารถในการพูดชักจูงคนได้
7. เป็นผู้มีความสามารถพิเศษในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการของธนาคารข้าว...”

(สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530 : 107-108)

1.1.1.2 มีภาวะผู้นำ

ผู้นำของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง เป็นผู้มีภาวะผู้นำ ซึ่งเป็นผู้ที่เอาใจใส่ต่อปัญหาของชุมชนและเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม มีความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสามารถโน้มน้าวจิตใจ กระตุ้น และสนับสนุนให้สมาชิกชุมชนคิดเอง เป็นนักประสานงานและกระจายข่าวได้ดี เป็นนักปฏิบัติและทำงานจริงจัง สามารถผนึกกำลังของคนในชุมชนได้ ตั้งทีมงานวิจัยเรื่องกระบวนการของการศึกษาและปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ได้เสนอผลการวิจัยที่สะท้อนให้เห็นภาวะผู้นำของชุมชน ดังนี้

“...ชุมชนบ้านหลวง บ้านเหมียง มีการเข้าร่วมประชุมกลุ่มทำให้กลุ่มมีการปรับตัว ซึ่งกลุ่มได้มีการปรับตัวตามสภาพสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้น... ผู้นำชุมชนดังกล่าวได้มีส่วนในการผลักดันให้กรรมการของกลุ่มมีการเสนอแนะในที่ประชุมหาวิธีการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม โดยการให้สมาชิกกลุ่มและกรรมการกลุ่มได้ตกลงร่วมกันวางระเบียบการดำเนินงานของกลุ่มที่รัดกุมขึ้น มีการปรับปรุงระเบียบให้เป็นไปตามความต้องการของสมาชิกมากขึ้น...”

(จรัญ พุเต็มวงศ์, 2538 : 74)

1.1.1.3 มีอำนาจทางเศรษฐกิจ

จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า มีงานวิจัย 1 เรื่องที่ระบุถึงคุณสมบัติของผู้นำจะต้องมีฐานะดี คือ งานวิจัยเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน ซึ่งได้กล่าวว่า

“...แม่ข่ายเป็นบุคคลที่มีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการยอมรับและการดำเนินการจัดการดูแลป่า โดยใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นปัจจัยสำคัญ ลักษณะของแม่ข่าย โดยมากเป็นผู้มีบทบาททางสังคมของหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ เช่น ในด้านอำนาจจากทางกฎหมาย ความเชื่อ และความนับถือจากฐานะตระกูลใหญ่ในหมู่บ้าน และฐานะทางเศรษฐกิจ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ มีความรู้ มีความคิดเห็นเป็นประชาธิปไตย ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น...”

(กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538 : 134)

1.1.2 คุณสมบัติของสมาชิก

1.1.2.1 มีคุณธรรม จริยธรรม มีงานวิจัย 9 เรื่องที่กล่าวว่า คุณสมบัติของสมาชิกของชุมชนเข้มแข็งนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรม เช่น งานวิจัยเรื่อง กระบวนการตัดสินใจขององค์กรประชาชนในการจัดกิจกรรมของชุมชน ที่ได้กล่าวว่า

“...ในการจัดกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ โดยการรวบรวมเงินจากสมาชิก สมาชิกจะเป็นบุคคลที่มีคุณธรรม จริยธรรม ผู้ได้รับความเดือดร้อนก็จะเสนอขอความช่วยเหลือ แล้วคณะกรรมการก็จะพิจารณาความจำเป็นของสมาชิก...”

(ปรียา วรรณฤทธิ์, 2539 : 111)

1.1.2.2 จะต้องมีความมั่นใจในตนเอง เป็นนักคิด เช่น งานวิจัย เรื่อง การใช้การศึกษาและการพัฒนาชุมชนเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นของสตรีชนบทภาคเหนือ ดังที่ปรากฏในงานวิจัยว่า

“...ชาวบ้านที่เข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ จะกล้าแสดงความคิดเห็น มีความมั่นใจที่จะพูด และเสนอความคิด...”

(สุมาลี วรรณรัตน์, 2538 : 74)

1.1.2.3 มีความศรัทธา เชื่อมั่นผู้นำและระบบ มีงานวิจัยอยู่ 5 เรื่องที่ชี้ให้เห็นว่า สมาชิกของชุมชนที่มีความเข้มแข็งนั้น จะต้องมีศรัทธาเชื่อมั่นผู้นำและระบบ เช่น งานวิจัยเรื่อง ทำเกวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ได้กล่าวว่า

“...คณะครูของโรงเรียนทำเกวียน แม้บางส่วนจะมาจากต่างถิ่น แต่แกนนำของกลุ่มครูก็เป็นชาวบ้านทำเกวียนโดยกำเนิด มีความผูกพันต่อท้องถิ่น และมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ด้วยเหตุนี้เองคณะครูจึงทำด้วยผสมกลมกลืนกับชาวบ้าน ไม่เคยแสดงพฤติกรรมที่แปลกแยกกับชาวบ้าน และมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียน และการคิดค้นโครงการเพื่อพัฒนาชุมชนมาโดยตลอด คณะครูมีความเข้าใจปัญหาความทุกข์ยากของชาวบ้าน และได้ทำหน้าที่เป็นแกนกลางจัดตั้งกลุ่มเพื่อพูดคุยปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนเพื่อหาทางออก

ร่วมกัน กลุ่มครูกลายเป็นที่ปรึกษาของชุมชนทำหน้าที่สร้างจิตสำนึก เพื่อให้ชาวบ้านต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ต่อไป คอยให้กำลังใจชาวบ้านให้ชาวบ้านมีความหวังในอนาคต...”

1.1.2.4 มีประสบการณ์จากการร่วมกันแก้ปัญหา จากการอบรม จากการนำข้อผิดพลาดมาเป็นบทเรียน มีงานวิจัยอยู่ 6 เรื่องที่สะท้อนให้เห็นชุมชนเข้มแข็งนั้น สมาชิกของชุมชนจะต้องมีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาชุมชนดังจะเห็นได้จากงานวิจัยเรื่อง ศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียนที่กล่าวว่า

“...จากการเข้าไปศึกษาชุมชนของหมู่บ้านนี้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน เหตุที่ปัจจัยที่ทำให้องค์กรของชุมชนมีศักยภาพและข้อจำกัดในการแก้ไขปัญหา คือการที่ชุมชนเคยมีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาของชุมชนมาก่อน ทำให้องค์กรของชุมชนสามารถที่จะทำงานร่วมกันได้อย่างดี มีความเห็นอกเห็นใจกัน และช่วยเหลือกันในการแก้ไขปัญหา วัฒนธรรมความเชื่อ การเคารพ นับถือผู้อาวุโส เศรษฐกิจ สังคม แม้กระทั่งการปกครอง เป็นตัวเชื่อมโยงให้ชุมชนเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน...”

1.1.2.5 เห็นประโยชน์ของการพัฒนาร่วมกัน มีงานวิจัยอยู่ 13 เรื่องที่สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะมีสมาชิกที่เห็นประโยชน์ของการพัฒนาร่วมกัน การเห็นประโยชน์ร่วมกันของการพัฒนาของสมาชิกของชุมชน จะเห็นได้จากการที่สมาชิกเข้าใจเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน ต้องการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม และเข้าใจกระบวนการและบทบาทหน้าที่ จะเห็นได้จากงานวิจัยเรื่อง การรวมตัวของประชาชนเพื่อการพัฒนาด้านสุขภาพอนามัยของตนเองในชุมชนชนบท กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“...ประชาชนเห็นว่าการมีสุขภาพดีเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งจะส่งผลต่อการดำเนินชีวิต ถ้าสุขภาพอนามัยไม่ดี การปฏิบัติงานต่าง ๆ ย่อมไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร ดังนั้นประชาชนจึงมีความต้องการที่ตรงกัน คือ ต้องการป้องกันตนเอง ครอบครัว ให้ปลอดภัยปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และมีเป้าหมายร่วมกันคือ การมีสุขภาพอนามัยที่ดี ความต้องการและเป้าหมายดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้ประชาชนมีการรวมตัวเพื่อพัฒนาด้านสุขภาพอนามัยขึ้น...”

(นภาพร มุลมั่ง , 2539 : 65)

1.1.3 ลักษณะชุมชน

1.1.3.1 ศักยภาพของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งย่อมขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชน ซึ่งหมายถึง ชุมชนมีความเป็นอิสระ ได้มีการนำเอาภูมิปัญญาองค์ความรู้เดิมของชุมชนมาใช้แก้ปัญหา กระบวนการเรียนรู้ใช้ทั้งความรู้ภายในและภายนอกชุมชน มีบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้และแก้ปัญหา มีความสามารถในการจัดสรรทรัพยากร และมีเครือข่ายพันธมิตร

มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งมีความเกี่ยวข้องกับศักยภาพของชุมชนอยู่ 19 เรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่องการจัดการกับความขัดแย้งของชุมชนชนบทเชียงใหม่ กล่าวว่า

“...สำหรับการจัดการความขัดแย้งในเรื่องที่ทำกินของชาวบ้านป่าตาลนั้น มีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา โดยในระยะแรกชาวบ้านได้ใช้ประสบการณ์ของตนจากการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชีวิตประจำวันของตน ซึ่งเคยใช้ได้ผลมาแล้ว คือ การเจรจา แต่ด้วยสภาพปัญหาและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน กล่าวคือความขัดแย้งครั้งนี้ไม่ใช่ความขัดแย้งระหว่างบุคคลธรรมดา แต่เป็นความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ในที่ทำกิน ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยราชการ ดังนั้น ปัญหาจึงมีความซับซ้อน และต้องการวิธีการแก้ไขที่ถูกต้อง ซึ่งการแก้ไขดังกล่าวชาวบ้านตระหนักว่า ต้องแสวงหา ทักษะและความรู้เกี่ยวกับวิธีการเจรจาที่มีประสิทธิภาพ ชาวบ้านก็ตัดสินใจไปหาแหล่งความรู้อื่น โดยแหล่งความรู้แรก เป็นนักพัฒนาจากองค์กรเอกชนที่สัมผัสคลุกคลีอยู่ในชุมชน เพื่อขอความรู้ในเรื่องการเจรจาโดยสันติวิธี...”

(ปทุมรัตน์ ต่อวงศ์, 25334 : 74)

1.1.3.2 สมาชิกชุมชนมีศักยภาพ

จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า ศักยภาพของสมาชิกชุมชนเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ศักยภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้จากสมาชิกรวมตัวเป็นกลุ่มได้ สมาชิกมีปัญหาคล้ายกัน สมาชิกมีอำนาจในการตัดสินใจดำเนินการด้านต่าง ๆ และจำนวนสมาชิกในกลุ่มมีขนาดพอเหมาะ มีงานวิจัยอยู่ 13 เรื่อง ที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้

ตัวอย่าง เช่น งานวิจัยเรื่อง กระบวนการทางการศึกษาในการจัดองค์กรและการดำเนินบทบาททางการศึกษาของกลุ่มสตรีที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน ได้กล่าวว่

“...จากการบริหารงานองค์กรทำให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมมีบทบาทในการคิด การตัดสินใจ การปฏิบัติ การแก้ไขปัญหาของครอบครัวและชุมชนในด้านเงินทุนในการประกอบอาชีพ การติดตามและควบคุมการทำงานของกลุ่มให้มีความซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบมีความเห็นอกเห็นใจและไว้วางใจกัน...”

(จรรยา วรรณทอง , 2538 : 106)

1.1.3.3 ที่ตั้งชุมชนมีความเหมาะสม

มีงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์อยู่ 1 เรื่องที่สะท้อนให้เห็นว่าที่ตั้งของชุมชนที่มีความเหมาะสม ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งกล่าวว่

“...บ้านหนองบัวอดีตเคยเป็นพื้นที่สีชมพูหรือเขตแทรกแซงของพวกผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ และทางรัฐบาลได้ประกาศให้เป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ทำให้มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามามีบทบาทในการแนะนำ ส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ แก่ชาวบ้าน ที่คุ้นเคยและใกล้ชิดกับชาวบ้านมากที่สุด เห็นจะได้แก่เจ้าหน้าที่จากกระทรวงมหาดไทย ทั้งกรมการปกครองที่ดูแลเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทตามโครงการ กสช.และกชช.ได้รับการแนะนำและส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชน โดยพัฒนากรประจำตำบล ตั้งกองทุนฯ... เกษตรอำเภอ เกษตรตำบลและปศุสัตว์อำเภอ ได้เข้ามาเยี่ยมเยียนแนะนำให้ความรู้ และส่งเสริมกิจกรรม พร้อมทั้งสนับสนุนอุปกรณ์ที่ชาวบ้านสามารถนำความรู้มาใช้กับอาชีพทางการเกษตร...”

(จรรยา วรรณทอง, 2538 : 78-79)

1.1.3.4 ความต้องการของชุมชน

มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้จำนวน 6 เรื่อง ได้แก่ งานวิจัยเรื่องชุมชนเชิงกี : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งตนเอง ซึ่งได้กล่าวว่

“... ในที่สุดประชาชนในซอยเชิงกีได้มีการรวมตัวกัน โดยมีการคัดเลือกกลุ่มผู้นำขึ้นจำนวนหนึ่ง โดยมีการตกลงกันอย่างไม่เป็นทางการ...หลังจากรวม

ตัวกันแล้วก็ร่วมกันทำการเคลื่อนไหวร่วมกับชาวชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการแก้ไข ปัญหาที่อยู่อาศัย โดยครั้งแรกผู้นำและชาวชุมชนเดินทางไปขอคำชี้แจง เรื่องการใช้ที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองค์...”

(อรทัย อาจอ่ำ , 2531 : 38)

1.1.3.5 การได้รับรางวัล/แรงจูงใจ มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 1 เรื่อง คือ งานวิจัยเรื่อง บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนโดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งกล่าวว่า

“...ผลจากการตั้งเป็นโครงการระดับบ้านพักเด็ก นักเรียนในโรงเรียนเกิดความสนใจในกิจกรรมการเกษตรและเลือกเรียนโปรแกรมเกษตรกรรมมากขึ้น โรงเรียนได้รับรางวัลพระราชทานโรงเรียนดีเด่นและเกียรติบัตรในการจัดการเรียนการสอนวิชาเกษตรกรรมยอดเยี่ยมจากเขตการศึกษา 6...”

1.1.3.6 คณะกรรมการและผู้นำชุมชน ซึ่งหมายถึง คณะกรรมการที่มีความสามารถและการผลักดันของผู้นำ ดังปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์อยู่ 2 เรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา กล่าวถึงเรื่องนี้มีใจความตอนหนึ่งว่า

“...มีการปรับปรุงระบบงานให้สอดคล้องกับขีดความสามารถของคณะกรรมการและสภากรณ์ของชุมชน กล่าวคือมีการเปลี่ยนเอกสารการกู้ยืมจากระบบการทำสัญญากู้ยืมที่น่าตัวอย่างมาจากชุมชนอื่น มาเป็นบัญชีการกู้ยืมข้าวอย่างง่าย ๆ...”

(สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530 : 98)

1.1.3.7 กิจกรรมที่ดำเนินการ จะต้องเป็นกิจกรรมที่สมาชิกยอมรับและกิจกรรมมีความเชื่อมโยงกัน ซึ่งมีงานวิจัยอยู่ 8 เรื่องที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้ ตัวอย่าง เช่น งานวิจัยเรื่องกระบวนการทางการศึกษาในการจัดองค์กรและการดำเนินการบทบาทการศึกษาของกลุ่มสตรีที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน ได้กล่าวว่า

“...กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อผลิตและศูนย์การตลาดเป็นกิจกรรมที่สมาชิกกลุ่มสตรี ได้ดำเนินการจัดตั้งจากการมองเห็นประโยชน์ที่สามารถ

ตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐศาสตร์และสังคมของครอบครัวในชุมชนได้ระดับหนึ่ง...”

1.1.3.8 การได้รับผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์อยู่ 8 เรื่อง ที่สะท้อนให้เห็นในประเด็นนี้ อาทิ เช่น งานวิจัยเรื่อง ศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียน ซึ่งได้กล่าวว่า

“...สิ่งที่ทำให้องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการจัดการกองทุนหมุนเวียน คือ 1. การที่มีความเห็นพ้องต้องกันถึงปัญหาและเกิดการยอมรับร่วมกันในวิธีการแก้ปัญหา...”

(ชาติชาย มณีกาญจน์, 2538 : 69)

1.1.3.9 ปัจจัยเอื้อในชุมชน ประกอบด้วยทรัพยากรของชุมชนภูมิปัญญาของชุมชน และลักษณะทางกายภาพ มีปัจจัยเหล่านี้เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 7 เรื่อง ได้แก่ งานวิจัยเรื่อง การใช้การศึกษาและการพัฒนาชุมชนเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นของสตรีชนบทภาคเหนือ ได้กล่าวว่า

“...ในชุมชนมีตัวบุคคลและองค์กรอันได้แก่ บุคคลที่เคยมีบทบาทในกิจกรรมที่คล้ายคลึงกับกิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน (สหกรณ์เครดิตยูเนียน) และองค์กรปกครองของชุมชนที่ให้ความสนใจในกิจกรรมอยู่พอสมควรเมื่อบุคคลและองค์กรเหล่านี้ได้รับการกระตุ้นและส่งเสริมจากองค์กรภายนอกอย่างต่อเนื่องและจริงจังจึงทำให้บุคคลและองค์กรชุมชนดังกล่าว กลายเป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้กิจกรรมกองทุนหมู่บ้านดำเนินไปด้วยดี...”

(สุมาลี วรรณรัตน์, 2538 : 104)

1.1.3.10 ชุมชนมีปัญหาและความต้องการร่วมกัน พบว่างานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 5 เรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง รายงานการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อปวงชน กรณีศึกษาบ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้กล่าวว่า

“...หมู่บ้านเครือข่ายมีความคุ้นเคยกัน โดยมีประสบการณ์ของการติดต่อซื้อขาย การใช้ที่สาธารณะร่วมกันในการเลี้ยงสัตว์ การใช้ประโยชน์จากลำน้ำชล

ประทาน(ชลประทานบ้านโคกล่าม) เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช ร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีประสบการณ์การพัฒนาหมู่บ้าน และแก้ไขปัญหาของหมู่บ้านใกล้เคียงกัน...”

(อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, 2537 : 152-153)

1.1.3.11 มีข้อมูลการตัดสินใจเพียงพอ พบว่ามีการวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ (1) เรื่องคืองานวิจัยเรื่องศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียนซึ่งได้กล่าวว่า

“...สิ่งที่ทำให้องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการจัดการกองทุนหมุนเวียน 1 การมีความเห็นพ้องถึงปัญหาและเกิดการยอมรับร่วมกันในวิธีการแก้ปัญหา...”

“...(7) การมีข้อมูลในการตัดสินใจที่เพียงพอ...”

(ชาติชาย มณีกาญจน์, 2538 : 69-70)

1.1.3.12 ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ พบว่ามีการวิจัยอยู่ 2 เรื่องที่สะท้อนให้เห็น ความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง อาทิ เช่น งานวิจัยเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนได้กล่าวว่า

“...จากการศึกษาของชุมชนหมู่บ้านห้วยม้าโค้ง พบว่า ชุมชนในอดีตมีการพึ่งพิงป่าสูง จึงเห็นความสำคัญและประโยชน์ที่ได้รับจากป่า โดยเฉพาะแหล่งต้นน้ำที่ถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำที่ชุมชนได้รับประโยชน์ทั้งด้านอาหาร การเกษตร อุปโภคและบริโภค ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญ แต่เนื่องจากไม่สามารถควบคุมได้จึงสร้างความเชื่อมโยงของธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้ให้สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (ผี) เป็นผู้ควบคุมให้มีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นคนหรือชุมชนที่ได้รับประโยชน์จึงต้องกระทำให้สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติพอใจ จึงเป็นการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติสิ่งแวดล้อม คน และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านสร้างความเชื่อของชุมชนต่อป่าในด้านสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเป็นผู้ควบคุมและเชื่อมโยงในส่วนเกี่ยวข้อง เช่น พื้นที่ต้นน้ำเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ห้ามตัดไม้ หรือกระทำการลบหลู่ กลายเป็นการสร้างพื้นฐาน การจัดการเกี่ยวกับการรักษาป่าและการรักษาให้คงอยู่ได้ ต้องมีการสั่งสมความเชื่อ โดยมีพิธีกรรมเป็นการสร้างเสริมความผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่า และระหว่างคนภายในชุมชนที่มีการพึ่งพา

อาศัยซึ่งกันและกัน นอกจากนี้พิธีกรรมเป็นการให้การศึกษาการอนุรักษ์ทาง อ้อมและความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คงอยู่ โดยมีการกำหนดให้กลุ่ม เหมืองฝางเพื่อทำหน้าที่ในการจัดการหรือดำเนินพิธีกรรมให้ดำเนินการสืบ สานความเชื่อให้คนรุ่นหลังต่อไป เนื่องจากกลุ่มเหมืองฝายเป็นผู้ได้รับ ประโยชน์โดยตรงเกี่ยวกับการจัดการระบบน้ำ กลุ่มเหมืองฝายเป็นตัวเชื่อม ในการรักษาและดูแลป่ากับการยังชีพของชุมชน...”

(กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538 : 72)

1.1.3.13 ระบบการจัดการของชุมชน ประกอบด้วยลักษณะดังนี้ คือ ยึดคน เป็นศูนย์กลาง เปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนเป็นเจ้าของ ดำเนินการจากงานเล็กไปสู่งานใหญ่ และใช้ กระบวนการกลุ่ม จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า มีงานวิจัย 6 เรื่อง ที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงระบบ การจัดการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง อาทิ เช่น งาน วิจัยเรื่อง การใช้การศึกษาและการพัฒนาชุมชนเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นของสตรีชนบทภาคเหนือ ซึ่งได้ สะท้อนให้เห็นประเด็นดังกล่าวถึงความตอนหนึ่งว่า

“...ในการก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านนี้ได้พยายามเน้นให้เห็นเป็นกระบวนการจัด การโดยชาวบ้านให้มากที่สุด... ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกเกิดการมีส่วนร่วมในการ คิดวางแผนร่วมปฏิบัติกิจกรรม ร่วมแก้ปัญหา และสุดท้ายคือการร่วมรับผล ประโยชน์จากกิจกรรม...”

(สุมาลี วรรณรัตน์, 2538 : 102)

1.2 กระบวนการทางสังคมในชุมชน

1.2.1 ความสัมพันธ์ในชุมชน ซึ่งมีลักษณะมีความเป็นปึกแผ่น บรรยากาศในชุมชน เป็นไปอย่างสร้างสรรค์ สมาชิกชุมชนมีความสัมพันธ์ในแนวราบสมาชิกชุมชนมีความสัมพันธ์ทางเครือ ญาติ สมาชิกชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นประจำ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน จากงานวิจัยที่นำ มาสังเคราะห์ 31 เรื่อง พบว่า มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในชุมชนอยู่ 16 เรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง กระบวนการทางการศึกษาในการจัดองค์กรและการดำเนินบทบาททาง การศึกษาของกลุ่มสตรีที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน ดังความตอนหนึ่งว่า

“... ชาวบ้านหนองบัวใช้ชีวิตเหมือนกับชาวบ้านชนบททั่วไป มีการเคารพนับ ถือกันตามสาย ความเชื่อ เช่น สายการปกครอง จะยอมรับและเชื่อฟังผู้นำ ชุมชน สายเครือญาติก็จะยอมรับและเชื่อฟังผู้อาวุโส พ่อแม่ พี่น้อง ลุงป้า

ความสัมพันธ์ด้านเครือญาติจะแสดงออกในรูปของนามสกุลชาวบ้านยังเคร่งครัดต่อประเพณีดั้งเดิมของชาวชนบททางภาคเหนือ เช่น การไม่ยอมให้ลูกหลานออกไปอยู่นอกหมู่บ้านไกล ๆ โดยการสนับสนุนให้แต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียงดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถพูดได้ คนในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถพูดได้ว่า คนในหมู่บ้านเป็นญาติกันทั้งนั้น ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ในระบบเครือญาติ ชาวบ้านไม่ค่อยให้การยอมรับคนต่างถิ่น ที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านมากนัก นอกจากการเข้ามาในลักษณะของการเป็นเขย หรือสะใภ้ของหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันรู้จักกัน ตั้งแต่บรรพบุรุษการอพยพเข้ามาจึงเป็นลักษณะของเพื่อนบ้านต่อมามีความสัมพันธ์ในลักษณะของการแต่งงาน จึงทำให้เกิดระบบเครือญาติขึ้นมา กระทั่งความสัมพันธ์ของครอบครัวต่าง ๆ ในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน...”

1.2.2 การรวมกลุ่มในชุมชน เป็นกระบวนการทางสังคมในชุมชนประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์จำนวน 3 เรื่องที่สะท้อนให้เห็นประเด็นดังกล่าวอาทิเช่น งานวิจัยเรื่อง การรวมตัวของประชาชนเพื่อการพัฒนาด้านสุขภาพอนามัยของตนเองในชุมชนชนบท ดังที่งานวิจัยระบุว่า

“...ได้มีการจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุขึ้นในปี พ.ศ. 2527 ในการรวมตัวครั้งแรกเป็นการรวมตัวแบบไม่เป็นทางการมีการรวมตัวของผู้สูงอายุประมาณ 15-20 คนที่มาพบปะกันเป็นประจำที่วัดท่าตันกวาว เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านสุขภาพอนามัยต่อมามีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลหมก เข้ามาให้การสนับสนุนและได้จัดตั้งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุบ้านท่าตันกวาวอย่างเป็นทางการ โดยมีสมาชิกของกลุ่มในครั้งแรกจำนวน 77 คน...”

(นภาพร มุลมั่ง, 2539 : 46)

1.2.3 สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีงานวิจัยอยู่ 4 เรื่องที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้ ได้แก่ งานวิจัยเรื่องการเคลื่อนไหวของชุมชนและองค์กรชุมชนบ้านศรี ซึ่งได้กล่าวว่า

“... การรวมตัวเพื่อคัดค้านโครงการนี้ ไม่ว่าจะเป็นการคัดค้านการสำรวจพื้นที่ การเดินขบวน การประชุม จึงเป็นไปได้ง่าย เนื่องจากมีความเป็นเครือญาติ ซึ่งบ้านใดเต็ตร้อน ก็เปรียบเสมือนหลายบ้านที่เต็ตร้อนร่วมกัน...”

(ชูลีรัตน์ เจริญพร, 2542 : 132)

1.2.4 ระบบการจัดการของชุมชน จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์พบว่า การแก้ปัญหาเกิดจากชุมชน เป็นประเด็นที่พบในงานวิจัยทุกเรื่อง (31 เรื่อง) รองลงมาคือ การจัดองค์กรและการจัดการที่ดี (6 เรื่อง) มีองค์กรและคณะกรรมการที่เข้มแข็ง (5 เรื่อง) มีองค์กรกลางเชื่อมประสานเครือข่าย (5 เรื่อง) มีการประสานงานที่ดี (3 เรื่อง) และการดำเนินกิจกรรมอย่างจริงจัง (2 เรื่อง) ดังปรากฏในรายงานวิจัยเรื่อง บทบาทของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาชนบท ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ความตอนหนึ่งว่า

“...ครูขบ ยอดแก้ว ซึ่งเป็นครูใหญ่ โรงเรียนบ้านน้ำขาว ในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ในขณะนั้นได้สังเกตเห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาของชุมชน โดยมีความคิดว่า การพัฒนาชุมชนนั้นต้องเริ่มมีการพัฒนาคน ให้มีคุณสมบัติที่พึงปรารถนา 7 ประการ...”

(สุนทร ยุทธชนะ, 2537 : 49)

2. ปัจจัยภายนอก

2.1 แนวคิดและการปฏิบัติของนักพัฒนาจากภายนอก มีงานวิจัยอยู่ 8 เรื่อง ที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้ ตัวอย่าง เช่น งานวิจัยเรื่อง การใช้การศึกษาและการพัฒนาชุมชนเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นของสตรีชนบทภาคเหนือ ได้กล่าวว่า

“...การศึกษาในส่วนของจัดการศึกษาและการพัฒนานี้จะมีการประสานงานร่วมกัน 3 ฝ่าย ฝ่ายแรก คือตัวผู้วิจัยซึ่งบางครั้งจะมีบทบาทเป็นนักพัฒนาไปด้วยในตัว เพื่อให้งานมีความก้าวหน้าและต่อเนื่องทั้งนี้จะมีการประสานงานกับนักพัฒนาในพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ ฝ่ายที่สอง นักพัฒนาในพื้นที่อันได้แก่เจ้าหน้าที่จากโครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรชุมชน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การอนุเคราะห์เด็กประเทศไทย (REDD BARNA-THAILAN)...”

(สุมาลี วรรณฤทธิ์, 2538 : 79)

2.2 ความรู้เฉพาะทางที่จำเป็น มีงานวิจัยอยู่ 6 เรื่อง ที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้ เช่น งานวิจัย เรื่อง กระบวนการทางการศึกษาและปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตได้ กล่าวว่

“...ปัญหาการดำเนินงานของกลุ่มช่วงนี้คือ สมาชิกไม่มีความรู้ความเข้าใจ เรื่อง การจัดทำบัญชีของกลุ่ม การรับเงิน การฝากเงินเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ได้เข้าร่วมประชุมสมาชิก โดยได้คัดเลือกให้นางสุภาพร สายปิ่น ในฐานะ ประธานกลุ่มฯ เข้ารับการฝึกอบรมการจัดทำบัญชีของกลุ่มในปี พ.ศ. 2527...”

(จรัญ พุเติมวงศ์, 2538 : 46)

2.3 การเรียนรู้จากชุมชนอื่น พบว่ามีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 5 เรื่อง ได้แก่ งานวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งได้กล่าวว่

“... การได้เห็นตัวอย่างจากชุมชนอื่น กล่าวคือ ในปี 2523 นายกลิ่ง มนโธ สง ได้มีโอกาสนำครอบครัวไปนมัสการพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ระหว่างทางได้เห็นนางข้าวขนาดใหญ่ที่บ้านโคกกลาง อำเภอสว่างแดนดิน จึง ได้สอบถามชาวบ้านโคกกลางและทราบว่า เป็นธนาคารข้าวของหมู่บ้านที่ตั้ง ขึ้นเพื่อช่วยเหลือคนยากจน ขาดแคลนข้าวบริโภค โดยชาวบ้านร่วมกัน บริจาคข้าวเป็นกองทุนก่อน...”

(สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530 : 7)

2.4 นโยบายรัฐ พบว่า มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 5 เรื่อง ได้แก่ งานวิจัยเรื่อง องค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ : กรณีศึกษาองค์กรชุมชน เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่

“...โครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่น นโยบายที่จะแก้ไขปัญหาระบบน้ำที่ลุ่มน้ำ ซึ่งในช่วงปี 2531 - 2533 โครงการฯ ได้พัฒนาหมู่บ้านในเขตพื้นที่ หน่วยพัฒนาต้นน้ำที่ 1 (ทุ่งจ้อ) โดยเฉพาะพื้นที่ส่วนหนึ่งได้ครอบคลุม 7 หย่อม บ้านของตำบลป่าแป๋...”

(งามเนตร จริงสูงเนิน, 2538 : 62)

2.5 การสนับสนุนจากรัฐ พบว่า มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 5 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง กระบวนการทางการศึกษาและปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งกล่าวว่า

“...หน่วยงานพัฒนาชุมชนสนับสนุนให้มีการประกวดกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และทางกลุ่มได้ส่งเข้าประกวดปี 2529 ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับจังหวัด (ส่งเข้าประกวดระดับเขตไม่ได้) ทำให้กลุ่มได้ทราบถึงข้อบกพร่องของการดำเนินงานกลุ่มและเป็นการกระตุ้นให้คณะกรรมการกลุ่มรวมตลอดถึงสมาชิกมีความกระตือรือร้นที่จะดำเนินงานกลุ่มให้เป็นไปตามระเบียบ...”

(จรัญ พุเต็มวงศ์, 2538 : 75)

2.6 รัฐดำเนินการล่าช้าไม่ทันการ มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 1 เรื่อง คือ เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปรากฏผลวิจัยดังนี้

“...ระยะของความเป็นธรรมต่อกลุ่มพลังอื่น เนื่องจากการร้องเรียนของชาวบ้านต่อหน่วยงานระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค หรือการร้องเรียนต่อรัฐบาลโดยตรง ไม่เกิดผลใด ๆ ต่อชาวบ้าน ไม่มีการสนองตอบข้อเรียกร้องชาวบ้าน โดยผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องเหล่านี้อ้างว่าต้องพิจารณาตามขั้นตอนของกฎหมาย (ขณะที่ในพื้นที่ป่ากำลังถูกทำลายลงไปทุกขณะเพราะผู้เช่าไม่ยอมหยุดดำเนินการปรับพื้นที่) ซึ่งเป็นกลยุทธ์ในการที่จะประวิงเวลาออกไปเรื่อย ๆ และเป็นการรับปากเพียงเพื่อต้องการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยหวังว่า เมื่อชาวบ้านเบื่อก็คงจะเรียกร้องก็คงจะเลิกกันไป .. “

(คลิษา พิงแสงแก้ว, 2537 : 135)

2.7 การชี้แจงของเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรม มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 4 เรื่อง ได้แก่เรื่อง การรวมกลุ่มสตรีในชนบท : กรณีศึกษากลุ่มสตรีบ้านศรีดอนมูล ตำบลชมพู อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปรากฏผลการวิจัยดังนี้

“...การรวมตัวของสมาชิกในกลุ่มสตรีที่ได้รับการจัดตั้ง เป็นการชี้แนะของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มาจากนอกชุมชน สมาชิกที่มารวมตัวกันมาเนื่องจากความเกรงใจในตัวเจ้าหน้าที่และผู้นำชุมชนบางครั้งก็เป็นความเชื่อในหน่วยงานของเจ้าหน้าที่ที่มาชี้แนะ แต่การรวมกลุ่มของกลุ่มสตรีที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งอาจเป็นความสัมพันธ์จาก

ระบบเครือข่ายเพื่อ คนคุ้นเคยชอบพอกันทำให้รวมตัวกันหรืออาจเป็นการรวมตัวจากประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนก็ได้ ดังนั้น ความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มสตรีที่ได้รับการจัดตั้งจึงเป็นไปได้ทั้งลักษณะของระบบเครือข่าย ความเชื่อ ความเกรงใจ ส่วนความสัมพันธ์ในกลุ่มสตรีที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็นไปในลักษณะความคุ้นเคยจากการเป็นญาติ เป็นเพื่อน หรือมีความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ต่อกันในกลุ่มสมาชิก...”

(ผ่องผิว หิรัญรังสิต, 2539 : 114)

2.8 กิจกรรมจากภายนอกมีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 3 เรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง กระบวนการทางการศึกษาและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อตารางอยู่ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตซึ่งได้กล่าวว่า

“...การรวมตัวของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต พ่อสุคำเล่าว่า กลุ่มมีเป้าหมายในระยะยาว เพื่อรวมเงินเพื่อเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน...”

(จริญ พุเต็มวงศ์, 2528 : 64)

2.9 การสนับสนุนจากองค์กร/แหล่งทรัพยากรภายนอก พบว่า มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 7 เรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง กระบวนการทางการศึกษาในการจัดองค์กรและการดำเนินบทบาททางการศึกษาของกลุ่มสตรีที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งได้กล่าวว่า

“...ในขณะที่เดียวกันเจ้าหน้าที่จากองค์กรของรัฐและองค์กรเอกชน ได้แก่ กรมการพัฒนาชุมชนและกรมส่งเสริมการเกษตรเข้าสู่หมู่บ้านโดยการส่งเสริมการผลิตแผนใหม่และอบรมองค์กรประชาชนให้มีคุณภาพ เพื่อรองรับการพัฒนาที่หลังไหลเข้าสู่หมู่บ้านและกระตุ้นให้ชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มกัน ทั้งในลักษณะของกลุ่มอาชีพและกลุ่มเงินทุนด้วยการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เพื่อแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของชาวบ้าน ขณะที่องค์กรของรัฐเข้ามาในหมู่บ้านด้วยโครงการ 2 ด้านหลัก ๆ คือ การส่งเสริมการผลิตแผนใหม่ และการสะสมทุนภายในหมู่บ้านโดยองค์กรประชาชน ได้มีองค์กรเอกชน คือโครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรสตรีในชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของโครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรสตรีในชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและความเป็นผู้นำสตรี (Woman’s Economic and Leadership

Development Program) แห่งประเทศแคนาดา ร่วมกับคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เข้ามาทำการพัฒนาในพื้นที่ตำบลเมืองยาว อำเภอ ห้างฉัตร ซึ่งมุ่งพัฒนาประชาชนโดยเฉพาะประชาชนที่เป็นสตรีในพื้นที่ 3 หมู่ บ้านของตำบลเมืองยาว คือ บ้านหนองบัว บ้านแม่ยามใต้ และบ้านท่าแก้ม โดยเข้าร่วมสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในหมู่บ้าน โครงการ สร้างเสริมศักยภาพองค์กรสตรีในชุมชนได้ตั้งที่ทำการชั่วคราวอยู่ที่บ้าน หนองบัว... “

(จรณชัย วรรณทอง, 2538 : 83)

2.10 การสร้างเงื่อนไขเพื่อหล่อเลี้ยงคุณค่าของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน มีงานวิจัยที่ สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 2 เรื่อง ดังเช่นงานวิจัยเรื่อง กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่อยู่บน พื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน ปรากฏดังนี้

“... ปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยเสริม 1. การสร้างเงื่อนไขในการหล่อเลี้ยงคุณค่าของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน...”

(ภูเขา ศรีวิลาศ, 2539 : 158)

2.11 สื่อมวลชน มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 2 เรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในบทบาท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา กล่าวว่

“...ในช่วงปี 2523 นายกลิ่ง มนโรสง ประธานธนาคารข้าว (ขณะนั้น เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) ได้ฟังข่าวจากวิทยุว่า มีการจัดตั้งธนาคารข้าวตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในอันที่จะแก้ไขปัญหาอัตรัดขาดแคลนข้าวในหมู่บ้านแต่ไม่เข้าใจอย่างชัดเจนถึงวิธีการจัดตั้งวิธีการดำเนินงานได้แต่เพียงสนใจ ในลักษณะที่อาจจะนำมาแก้ไขปัญหาของหมู่บ้านตนเองได้...”

(สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530 : 71).

3. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม

3.1 โครงสร้างอำนาจในชุมชน พบว่ามีงานวิจัยอยู่ 4 เรื่อง ที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้ ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่อง การจัดการกับความขัดแย้งของชุมชนบนบทเชียงใหม่ ซึ่งได้กล่าวว่

“... กระแสความคิดเช่นนี้ มีมาตั้งแต่สมัยก่อนจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นกระแสความคิดที่สร้างภาวะกดดันให้แก่ชาวบ้านมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านในชนบทจะรู้เกรงกลัว เพราะถือว่าข้าราชการเป็น “เจ้านาย” เมื่อเจ้านายสั่งให้ทำอะไรก็ต้องทำทั้งที่ส่วนลึกแล้วไม่ยอมทำเพราะไม่เห็นด้วยเลย แต่ก็ต้องจำใจทำ ความที่ต้องจำใจทำนี้เอง เมื่อสะสมมาก ๆ เข้าก็กลายเป็นความคับข้องใจ และกลายเป็นความกดดันจนต้องระเบิดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ดังเช่นที่ชาวบ้านป่าตาลได้ลุกฮือขึ้นมา เมื่อถูกสั่งให้ที่ดินแก่หน่วยพิเศษ ถูกสั่งครั้งแรก ๆ ก็จำใจทำ แต่ในที่สุดก็เกิดความรุนแรงในความขัดแย้งนั้น อย่างก็ตามเมื่อตั้งข้อสังเกตจะเห็นว่ากระแสความคิดที่ว่าข้าราชการเป็นใหญ่กว่าประชาชน และประชาชนต้องเชื่อฟังข้าราชการนั้นได้เริ่มคลายความเข้มข้นลงแล้ว ชาวบ้านเริ่มเข้าใจบทบาทหน้าที่ของข้าราชการและเริ่มเข้าใจถึงสิทธิและเสรีภาพอันพึงมีของตนเองมากขึ้น อาจจะได้โดยประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้จากสื่อ ต่าง ๆ ที่เข้าไปในหมู่บ้าน รวมทั้งจากลูกหลานของชุมชนที่ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น และที่ออกไปทำงานภายนอกชุมชนด้วย ดังนี้ ทำให้ชาวบ้านกล้าที่ลุกขึ้นมาต่อสู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างกล้าหาญไม่เกรงกลัวต่อคำว่า “ข้าราชการ” อีกต่อไป...”

(ปทุมรัตน์ ต่ดวงศ์, 2539 : 65)

3.2 จิตสำนึกของคนในชุมชน พบว่ามีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 2 เรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้กล่าวว่า

“... ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเคยเข้าร่วมประชุมอบรมเกี่ยวกับป่าไม้มาแล้ว จึงช่วยเสริมสร้างให้ชาวบ้านมีทักษะในการวางแผนการดำเนินงานมากขึ้น และสามารถนำมาใช้ในการร่วมวางแผนแก้ไขปัญหาป่าไม้ของหมู่บ้านของตนได้ การมีชาวบ้านที่เคยผ่านการประชุมอบรมเกี่ยวกับป่าไม้เป็นจำนวนมากเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าไม้ และมีความรู้สึกเชื่อมั่นกล้าแสดงความคิดเห็น เข้าร่วมในการวางแผนดำเนินงานของกลุ่มมากขึ้น...”

(ศลิษา พึ่งแสงแก้ว, 2537 : 198)

3.3 ค่านิยมภายในชุมชน มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 1 เรื่องคือ งานวิจัยเรื่อง ศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียน ซึ่งได้กล่าวว่า

“...สมาชิกมีการหมุนเวียนกันทำหน้าที่เป็นผู้ขาย และเจ้าของบ้านมอบบ้านของตนให้กลุ่มใช้เป็นร้านค้า นั้น จะเป็นผู้รับผิดชอบในการตรวจเช็คจำนวนสินค้าที่ขายไปและที่เหลืออยู่ในแต่ละวัน ทำให้เห็นถึงการเสียสละของสมาชิกผู้นี้...”

(ชายชาย มณีกาญจน์, 2538 : 68)

3.4 ความเชื่อทางศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 4 เรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน ได้กล่าวว่า

“... ความเชื่อของชุมชนที่มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติเป็นผู้ควบคุมดูแลรักษา ดังนั้น พื้นฐานทางความคิดเมื่อได้ประสบกับสถานการณ์ที่ไม่สามารถตอบได้ ชุมชนจึงเชื่อมโยงเข้าหาความเชื่อเดิมที่มีการรักษาป่าไม้ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และพยายามที่จะให้สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติพอใจ ทำให้ชุมชนนำความคิดเดิมเกี่ยวกับการรักษาป่ามาปรับใช้...”

(กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538 : 131-132)

3.5 การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้อยู่ 8 เรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่องการรวมกลุ่มสตรีในชนบท : กรณีศึกษากลุ่มสตรีบ้านศรีดอนมูล ตำบลชมภู อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“...การรวมตัวของกลุ่มสตรีในบางครั้งก็มีพื้นฐานจากประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมชุมชน กลุ่มสตรีที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยทั่วไปแล้วเกิดขึ้นตามประเพณีความเชื่อและวัฒนธรรม เช่น การรวมกลุ่มหนุ่มสาวเพื่อขนทรายเข้าวัดในประเพณีสงกรานต์...”

(ผ่องผิว หิรัญรังสิต, 2539 : 119-120)

3.6 การกระตุ้นจากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชน มีงานวิจัยที่เพื่อกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาชนบท ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ซึ่งได้กล่าวว่สะท้อนในประเด็นนี้อยู่ 2 เรื่อง เช่น เรื่องบทบาทของกลุ่มออมทรัพย์

“...ในอดีต ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลาประสบกับปัญหา เช่นเดียวกับปัญหาทั่ว ๆ ไป ของชุมชนชนบทไทย คือ 1) ปัญหาความยากจน...”

(สุนทร ยุทธชนะ, 2537 : 49)

ตารางที่ 25 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

รายการ	N		งานวิจัยเรื่องที่																																								
	n	%	1	2/1	2/2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26/ 1	26/ 2	26/ 3	26/ 4	27	28/ 1	28/ 2	28/ 3	29	30	31				
1. ปัจจัยภายใน																																											
1.1 สภาวะพื้นฐานของชุมชน																																											
1.1.1 คุณสมบัตินักผู้นำ																																											
1.1.1.1 มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ	12	38.71	✓	✓		✓	✓		✓		✓	✓	✓		✓	✓		✓											✓														
1.1.1.2 มีภาวะผู้นำ																																											
1) เอาใจใส่เข้าใจปัญหา และเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม	9	29.03		✓		✓	✓	✓			✓	✓			✓													✓	✓	✓		✓											
2) มีความรู้และแนวคิด เกี่ยวกับการพัฒนา	5	16.13				✓			✓																																		
3) สามารถโน้มน้าวจิตใจ กระตุ้นและสนับสนุนให้คิดเอง	4	12.90							✓				✓														✓																
4) เป็นนักประสานงาน และกระจายข่าวได้ดี	3	9.68					✓					✓																															
5) เป็นนักปฏิบัติ ทำงาน จริงจัง	2	6.45					✓		✓																																		
6) สามารถฝึกกำลังชุมชน	2	6.45					✓	✓																																			
1.1.1.3 มีอำนาจทางเศรษฐกิจ	1	2.23							✓																																		
1.1.2 คุณสมบัติของสมาชิก																																											
1.1.2.1 มีคุณธรรม จริยธรรม	9	29.03	✓	✓			✓				✓		✓	✓						✓	✓																						
1.1.2.2 มีความมั่นใจในตนเอง เป็นนักคิด	4	12.90					✓			✓	✓				✓																												
1.1.2.3 มีความศรัทธา เชื่อมั่น ผู้นำและระบบ	5	16.13										✓		✓	✓														✓														
1.1.2.4 มีประสบการณ์	6	19.35	✓				✓			✓		✓		✓	✓																												

ตารางที่ 25 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (ต่อ)

รายการ	N	%	งานวิจัยเรื่องที่																																				
			1	2/1	2/2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26/1	26/2	26/3	26/4	27	28/1	28/2	28/3	29	30	31
1) จากการร่วมแก้ปัญหาชุมชน	1	3.23	✓																																				
2) จากการอบรม	3	9.68							✓		✓		✓																										
3) นำข้อผิดพลาดมาเป็นบทเรียน	2	6.45					✓							✓																									
1.1.2.5 เห็นประโยชน์ของการพัฒนาาร่วมกัน	13	41.94	✓	✓			✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓						✓		✓																
1) เข้าใจเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน	7	22.58	✓					✓				✓	✓	✓	✓																								
2) ต้องการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้	2	6.45										✓																											
3) เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม	9	29.03	✓	✓			✓		✓	✓				✓							✓		✓																
4) เข้าใจกระบวนการและบทบาทหน้าที่	6	19.35	✓						✓			✓		✓	✓																								
1.1.3 ลักษณะชุมชน																																							
1.1.3.1 ศักยภาพของชุมชน																																							
1) มีความอิสระ	3	9.68					✓							✓																									
2) นำเอาภูมิปัญญา/องค์ความรู้เดิมของชุมชนมาใช้แก้ปัญหา	6	19.35							✓				✓						✓																				✓
3) ใช้ความรู้ภายในและภายนอกชุมชน	4	12.90							✓				✓							✓																			
4) มีบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้และแก้ปัญหา	6	19.35								✓			✓																										✓
5) มีความสามารถในการจัดการทรัพยากร	3	9.68		✓																																			
6) มีเครือข่ายพันธมิตร	2	6.45																																					

ตารางที่ 25 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (ต่อ)

รายการ	N		งานวิจัยเรื่องที่																																														
	n	%	1	2/1	2/2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26/1	26/2	26/3	26/4	27	28/1	28/2	28/3	29	30	31										
1.1.3.2 สมาชิกในชุมชน																																																	
กลุ่มได้	4	12.90								✓						✓																																	
1) สมาชิกรวมตัวเป็น																																																	
คล้ายกัน	5	16.13	✓			✓						✓		✓										✓																									
2) สมาชิกมีปัญหา																																																	
3) อำนาจของสมาชิกใน																																																	
ชุมชน	1	3.23																								✓																							
4) จำนวนสมาชิกในกลุ่ม																																																	
มีขนาดพอเหมาะ	3	9.68										✓								✓							✓																						
1.1.3.3 ที่ตั้งชุมชนมีความ																																																	
เหมาะสม	1	3.23											✓																																				
1.1.3.4 ความต้องการของชุมชน																																																	
1) ต้องการหลักประกัน	1	3.23				✓																																											
ของชุมชน																																																	
2) มีความต้องการพัฒนา/																																																	
แก้ปัญหาด้วยตนเอง	5	16.13	✓		✓				✓	✓		✓																																					
1.1.3.5 การได้รับรางวัล/แรงจูงใจ	1	3.23			✓																																												
1.1.3.6 คณะกรรมการและผู้นำ																																																	
ชุมชน																																																	
1) ความสามารถของ	1	3.23	✓																																														
คณะกรรมการ																																																	
2) การผลักดันของผู้นำ	1	3.23						✓																																									
1.1.3.7 กิจกรรมที่ดำเนินการ																																																	
1) สมาชิกยอมรับ	8	25.81	✓	✓		✓		✓	✓		✓		✓	✓																																			
กิจกรรมของชุมชน																																																	
2) กิจกรรมของชุมชน																																																	
เชื่อมโยงกัน	3	9.68				✓						✓		✓																																			

ตารางที่ 25 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (ต่อ)

รายการ	N	%	งานวิจัยเรื่องที่																																								
			1	2/1	2/2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26/1	26/2	26/3	26/4	27	28/1	28/2	28/3	29	30	31				
1.1.3.8 การได้รับผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน	8	25.81	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓	✓																															
1.1.3.9 ปัจจัยเอื้อในชุมชน																																											
1) ทรัพยากรของชุมชน	4	12.90				✓			✓									✓										✓															
2) ภูมิปัญญาของชุมชน	1	3.23														✓																											
3) ลักษณะทางกายภาพ	6	19.35				✓		✓	✓		✓						✓										✓																
1.1.3.10 ชุมชนมีปัญหาและต้องการร่วมกัน	5	16.13	✓			✓				✓	✓																																
1.1.3.11 มีข้อมูลการตัดสินใจเพียงพอ	1	3.23										✓																															
1.1.3.12 ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ	2	6.45							✓																																		
1.1.3.13 ระบบการจัดการของชุมชน																																											
1) ยึดคนเป็นศูนย์กลาง	3	9.68							✓																														✓	✓			
2) เปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนเป็นเจ้าของ	3	9.68								✓																													✓	✓			
3) ดำเนินการจากงานเล็กไปสู่งานใหญ่	3	9.68								✓																													✓	✓			
4) ใช้กระบวนการกลุ่ม	4	12.90								✓	✓					✓																											
1.2 กระบวนการทางสังคมในชุมชน																																											
1.2.1 ความสัมพันธ์ในชุมชน																																											
1.2.1.1 มีความเป็นปึกแผ่น	31	100	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
1.2.1.2 บรรยากาศในชุมชนเป็นไปอย่างสร้างสรรค์	3	9.68							✓	✓																																	
1.2.1.3 สมาชิกชุมชนมีความสัมพันธ์ในแนวราบ	1	3.23																																									

ตารางที่ 25 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (ต่อ)

รายการ	N	%	งานวิจัยเรื่องที่																																									
			1	2/1	2/2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26/1	26/2	26/3	26/4	27	28/1	28/2	28/3	29	30	31					
1.2.1.4 สมาชิกชุมชนมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ	8	25.81	✓			✓	✓		✓		✓							✓			✓			✓																				
1.2.1.5 สมาชิกชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นประจำ	8	25.81						✓	✓	✓	✓	✓						✓			✓					✓																		
1.2.1.6 การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน	11	35.48	✓		✓		✓	✓		✓			✓			✓	✓	✓						✓																				
1.2.2 การรวมกลุ่มในชุมชน	3	9.68							✓					✓							✓																							
1.2.3 สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน	4	12.90	✓								✓		✓												✓																			
1.2.4 ระบบการจัดการของชุมชน																																												
1.2.4.1 เป็นประชาธิปไตยและไม่เป็นทางการ	6	19.35								✓	✓	✓	✓					✓									✓																	
1.2.4.2 มีองค์กรกลางเชื่อมประสานเครือข่าย	5	16.13	✓			✓			✓		✓																	✓																
1.2.4.3 มีองค์กรและคณะกรรมการที่เข้มแข็ง	5	16.13							✓		✓	✓	✓					✓																										
1.2.4.4 มีประสานงานที่ดี	3	9.68									✓	✓						✓																										
1.2.4.5 มีการจัดองค์การและการจัดการที่ดี	6	19.35				✓			✓	✓	✓	✓						✓																										
1.2.4.6 การแก้ปัญหาเกิดจากชุมชนเอง	31	100	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
1.2.4.7 ดำเนินกิจกรรมอย่างจริงจัง	2	6.45					✓		✓																																			
2. ปัจจัยภายนอก																																												
2.1 แนวคิดและการปฏิบัติของนักพัฒนาจากภายนอก	8	25.81	✓			✓	✓			✓	✓	✓	✓												✓																			
2.2 ความรู้เฉพาะทางที่จำเป็น	6	19.35				✓			✓	✓	✓	✓																																
2.3 การเรียนรู้จากชุมชนอื่น	5	16.13	✓					✓	✓	✓		✓																																

ตารางที่ 25 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (ต่อ)

รายการ	N	%	งานวิจัยเรื่องที่																																					
			1	2/1	2/2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26/1	26/2	26/3	26/4	27	28/1	28/2	28/3	29	30	31	
2.4 นโยบายรัฐ	5	16.13				✓										✓	✓				✓			✓																
2.5 การสนับสนุนจากรัฐ	5	16.13				✓					✓	✓	✓																											
2.6 รัฐดำเนินการล่าช้าไม่ทันการ	1	3.23																				✓																		
2.7 การชี้แจงของเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรม	4	12.90				✓				✓													✓	✓																
2.8 กิจกรรมจากภายนอกมีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน	3	9.68								✓										✓																				
2.9 การสนับสนุนจากองค์กร/แหล่งทรัพยากรภายนอก	7	22.58					✓			✓	✓	✓	✓								✓																			
2.10 การสร้างคุณค่าเพื่อลดความเสี่ยงคุณค่าของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน	2	6.45				✓																																		
2.11 สื่อมวลชน	2	6.45	✓																																					
3. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม																																								
3.1 โครงสร้างอำนาจในชุมชน	4	12.90				✓															✓	✓	✓																	
3.2 จิตสำนึกของคนในชุมชน	2	6.45																			✓																			
3.3 ค่านิยมภายในชุมชน	1	3.23																																						
3.4 ความเชื่อทางศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ	4	12.90				✓			✓												✓	✓																		
3.5 การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น	8	25.81				✓			✓																															
3.6 การกระตุ้นจากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชน	2	6.45				✓																																		

จากตารางที่ 25 จะเห็นว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนประกอบด้วยปัจจัยหลัก 3 ประการคือ ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม โดยที่ปัจจัยหลักเหล่านี้ยังประกอบด้วยปัจจัยย่อยอีกหลายประการ กล่าวคือ ปัจจัยภายในประกอบด้วยปัจจัยที่เป็นสภาวะพื้นฐานของชุมชน และปัจจัยที่เป็นกระบวนการทางสังคม และปัจจัยย่อยเหล่านี้ยังประกอบด้วยปัจจัยย่อยๆ อีกเป็นจำนวนมาก

เมื่อพิจารณางานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า งานวิจัยแต่ละเรื่องมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างน้อยแตกต่างกันไปตามสภาพของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา ซึ่งรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยภายใน

1.1 สภาวะพื้นฐานของชุมชน

1.1.1 คุณสมบัติผู้นำ

คุณสมบัติของผู้นำเป็นปัจจัยภายใน ด้านสภาวะพื้นฐานของชุมชนจากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์พบว่า ผู้นำมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ ปรากฏในงานวิจัย 12 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 38.71

คุณสมบัติของผู้นำอีกประการหนึ่ง คือ การมีภาวะผู้นำ ซึ่งจะมีลักษณะ 6 ประการคือ 1) เอาใจใส่ เข้าใจปัญหา และเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมจากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า มีผู้นำของชุมชนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 9 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 29.03 2) มีความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามีผู้นำของชุมชนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 16.13 3) สามารถโน้มน้าวจิตใจ กระตุ้นและสนับสนุนให้คิดเอง มีผู้นำของชุมชนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 4) เป็นนักประสานงานและกระจายข่าวได้ดี มีผู้นำของชุมชนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 5) เป็นนักปฏิบัติทำงานจริงจัง มีผู้นำของชุมชนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45 และ 6) สามารถผนึกกำลังชุมชน มีผู้นำของชุมชนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45

การมีอำนาจทางเศรษฐกิจเป็นคุณสมบัติของผู้นำอีกประการหนึ่ง มีผู้นำของชุมชนที่มีลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่องคิดเป็น ร้อยละ 3.23

1.1.2 คุณสมบัติของสมาชิก

คุณสมบัติของสมาชิกเป็นปัจจัยภายใน ด้านสภาวะพื้นฐานของชุมชนอีกประการหนึ่ง จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า สมาชิกของชุมชนมีคุณธรรม จริยธรรม ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 9 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 29.03 สมาชิกของชุมชนมีความมั่นใจในตนเองเป็นนักคิด ปรากฏในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 สมาชิกของชุมชนมีความศรัทธาเชื่อมั่นผู้นำและระบบ ปรากฏในงานวิจัย 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 16.13 สมาชิกของชุมชนมีประสบการณ์จากการร่วมแก้ปัญหาชุมชน ปรากฏในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 สมาชิกของชุมชนมีประสบการณ์จากการอบรม ปรากฏในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 สมาชิกของชุมชนมีประสบการณ์จากการนำข้อผิดพลาดมาเป็นบทเรียน ปรากฏในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45

คุณลักษณะหนึ่งของสมาชิกอีกประการหนึ่ง คือ เห็นประโยชน์ของการพัฒนาร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะ 4 ประการ คือ 1) เข้าใจเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า มีสมาชิกของชุมชนมีลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 7 เรื่องคิดเป็นร้อยละ 22.58 2) ต้องการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ มีสมาชิกของชุมชนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45 3) เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม มีสมาชิกของชุมชนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 9 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 29.03 4) เข้าใจกระบวนการและบทบาทหน้าที่ มีสมาชิกของชุมชนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.35

1.1.3 ลักษณะชุมชน

ลักษณะชุมชนเป็นปัจจัยภายในด้านสภาวะพื้นฐานของชุมชนประการหนึ่งลักษณะชุมชนที่มีความเข้มแข็งนั้นต้องเป็นชุมชนที่มีศักยภาพ โดยมีลักษณะดังนี้ 1) เป็นชุมชนที่มีความอิสระ ลักษณะของชุมชนเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 2) เป็น ชุมชนที่นำเอาภูมิปัญญา/องค์ความรู้เดิมของชุมชนมาใช้แก้ปัญหา ลักษณะของชุมชนเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.35 3) เป็นชุมชนที่ใช้ความรู้ภายในและภายนอกชุมชนลักษณะของชุมชนเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 4) เป็นชุมชนที่มีบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้และแก้ปัญหา ลักษณะของชุมชนเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.35 5) มีความสามารถในการจัดการทรัพยากร ลักษณะของชุมชนเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 6) เป็นชุมชนที่มีเครือข่ายพันธมิตร ลักษณะของชุมชนเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45

ลักษณะชุมชนที่มีความเข้มแข็งอีกประการหนึ่ง คือ ต้องเป็นชุมชนที่มีสมาชิกมีลักษณะดังนี้ 1) สมาชิกรวมตัวเป็นกลุ่มได้ ลักษณะของสมาชิกเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 2) สมาชิกมีปัญหาคล้ายกัน ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 16.13 3) สมาชิกในชุมชนมีอำนาจ ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 4) จำนวนสมาชิกในกลุ่มมีขนาดพอเหมาะสม ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นชุมชนที่มีที่ตั้งมีความเหมาะสม ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งนั้นจะเป็นชุมชนที่ต้องการมีหลักประกันของชุมชน ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 ชุมชนเข้มแข็งต้องมีความต้องการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัย 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 16.13 ชุมชนเข้มแข็งเกิดจากการได้รับรางวัลแรงจูงใจ ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 นอกจากนี้แล้วชุมชนที่มีความเข้มแข็งนั้น คณะกรรมการของชุมชนต้องมีความสามารถ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 และการผลักดันของผู้นำก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของ ชุมชน ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23

กิจกรรมที่ดำเนินการของชุมชนเข้มแข็งจะมีลักษณะดังนี้ 1) สมาชิกยอมรับกิจกรรมของชุมชน ลักษณะของกิจกรรมเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 8 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 25.81 2) กิจกรรมของชุมชนมีความเชื่อมโยงกัน ลักษณะของกิจกรรมเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือการได้รับผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ปัจจัยที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 8 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 25.81 นอกจากนี้แล้วยังมีปัจจัยเอื้อในชุมชนที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนดังนี้ 1) ทรัพยากรของชุมชน ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 2) ภูมิปัญญาของชุมชน ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 และ 3) ลักษณะทางกายภาพ ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.35

ชุมชนที่สมาชิกมีปัญหาและความต้องการร่วมกัน เป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนได้ ดังปรากฏอยู่ในงานวิจัย 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 16.13 ชุมชนที่มีข้อมูลการตัดสินใจที่เพียงพอเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งมีงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 ที่ระบุดังนี้ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติของสมาชิกในชุมชนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน ดังปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45

ระบบการจัดการของชุมชนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งระบบการจัดการของชุมชนดังกล่าวมีลักษณะดังนี้ 1) ยึดคนเป็นศูนย์กลาง ปรากฏในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 2) เปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนเป็นเจ้าของ ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 3) ดำเนินการจากงานเล็กไปสู่งานใหญ่ ปรากฏในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 และ 4) ใช้กระบวนการกลุ่ม ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90

1.2 กระบวนการทางสังคมในชุมชน

1.2.1 ความสัมพันธ์ในชุมชน

ความสัมพันธ์ในชุมชนที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนมีลักษณะ ดังนี้ 1) มีความเป็นปึกแผ่น ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัยทุกเรื่อง 2) บรรยากาศในชุมชนเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 3) สมาชิกชุมชนมีความสัมพันธ์ในแนวราบ ปรากฏในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 4) สมาชิกชุมชนมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ปรากฏในงานวิจัย 8 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 25.81 5) สมาชิกชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นประจำ ปรากฏในงานวิจัย 8 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 25.81 6) การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนปรากฏอยู่ในงานวิจัย 11 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 35.48

1.2.2 การรวมกลุ่มในชุมชน

การรวมกลุ่มของคนในชุมชนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งปรากฏในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68

1.2.3 สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะพบว่าสมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ดังปรากฏในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90

1.2.4 ระบบการจัดการของชุมชน

ระบบการจัดการของชุมชนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งมีลักษณะดังนี้ 1) เป็นประชาธิปไตยและไม่เป็นทางการ ซึ่งปรากฏในงานวิจัย 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.35 2) มีองค์กรกลางเชื่อมประสานเครือข่าย ปรากฏในงานวิจัย 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 16.13 3) มีองค์กรและคณะกรรมการที่เข้มแข็ง ปรากฏในงานวิจัย 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 16.13 4) มีการประสานงานที่ดี ปรากฏในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 5) มีการจัดองค์การและการจัดการที่ดี ปรากฏในงานวิจัย 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.35 6) การแก้ปัญหาเกิดจากชุมชนเอง ปรากฏในงานวิจัย 31 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 100 7) ดำเนินกิจกรรมอย่างจริงจัง ปรากฏในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45

2. ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย 1) แนวคิดและการปฏิบัติของนักพัฒนาจากภายนอก ปรากฏในงานวิจัย 8 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 25.81 2) ความรู้เฉพาะทางที่จำเป็น ปรากฏในงานวิจัย 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.35 3) การเรียนรู้จากชุมชน ปรากฏในงานวิจัย 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 16.13 4) นโยบายรัฐ ปรากฏในงานวิจัย 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 16.13 5) การสนับสนุนจากรัฐ ปรากฏในงานวิจัย 5 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 16.13 6) รัฐดำเนินการล่าช้าไม่ทันการ ปรากฏในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 7) การชี้แจงของเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรม ปรากฏในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 8) กิจกรรมจากภายนอกมีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ปรากฏในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 9) การสนับสนุนจากองค์กร/แหล่งทรัพยากรภายนอก ปรากฏในงานวิจัย 7 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 22.58 10) สร้างคุณค่าเพื่อหล่อเลี้ยงคุณค่าของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน ปรากฏในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45 และ 11) สื่อมวลชน ปรากฏในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45

3. ปัจจัยสภาพแวดล้อม

ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย 1) โครงสร้างอำนาจในชุมชน ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 2) จิตสำนึกของคนในชุมชน ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 4) ความนิยมภายในชุมชน ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 5) การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 8 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 25.81 6) การกระตุ้นจากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชน ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45

จากที่ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จะเห็นได้ว่ามีปัจจัยต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัยแตกต่างกันไป กล่าวคือ ในด้านคุณสมบัติผู้นำ การมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด รองลงมาคือ มีภาวะผู้นำซึ่งประกอบด้วย การเอาใจใส่ เข้าใจปัญหา และเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม มีความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสามารถโน้มน้าวจิตใจ กระตุ้น และสนับสนุนให้คิดเอง เป็นนักประสานงานและกระจายข่าวได้ดี เป็นนักปฏิบัติทำงานจริงจัง และสามารถฉีกกำลังชุมชน ในด้านคุณสมบัติของสมาชิกพบว่า การมีคุณธรรม จริยธรรม ปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด รองลงมาคือ มีประสบการณ์ และมีความศรัทธา เชื่อมั่น ผู้นำและระบบ สำหรับด้านกิจกรรมที่ดำเนินการ พบว่าการยอมรับในกิจกรรมของสมาชิก ปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด ส่วนด้านความสัมพันธ์ในชุมชนพบว่า การที่ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นปรากฏอยู่ในงานวิจัยทุกเรื่อง รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน สมาชิกชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นประจำ และสมาชิกชุมชนมีความสัมพันธ์

ทางเครือญาติ ในด้านระบบการจัดการของชุมชน พบว่า การแก้ปัญหาเกิดจากชุมชนเอง ปรากฏอยู่ในงานวิจัยทุกเรื่อง รองลงมาคือ มีการจัดองค์การและการจัดการที่ดี เป็นประชาธิปไตยและไม่เป็นทางการ ทางด้านปัจจัยภายนอก พบว่า แนวคิดและการปฏิบัติของนักพัฒนาจากภายนอก ปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด รองลงมาคือ การสนับสนุนจากองค์กร/แหล่งทรัพยากรภายนอก ความรู้เฉพาะทางที่จำเป็น นโยบายรัฐ และการสนับสนุนจากรัฐ ส่วนปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ปรากฏว่า การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด รองลงมาคือ ความเชื่อทางศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ และโครงสร้างอำนาจในชุมชน

สาระเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่กล่าวมาได้จากการศึกษาในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยเรื่องต่าง ๆ ซึ่งอาจมีความเหมือนหรือแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

ตารางที่ 26 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีคุณสมบัติของผู้นำต่างกัน

ลักษณะชาติพันธุ์ \ คุณสมบัติผู้นำ	มีคุณธรรมจริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ (12 เรื่อง)	มีภาวะผู้นำ (14 เรื่อง)	มีอำนาจทางเศรษฐกิจ (1 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	ชนบท, กิ่งเมืองกิ่งชนบท	ชนบท, กิ่งเมืองกิ่งชนบท	ชนบท
อาชีพหลัก	ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม	ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม	เกษตรกรรม
สังคมวัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย มีหนี้สิน
มีสมาชิกชุมชนบางคนฐานะทางเศรษฐกิจดี	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	มี

จากตารางที่ 26 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนบ้านห้วยม้าโก้งที่คุณสมบัติของผู้นำระบุว่าเป็นผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน (กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538) ทั้งนี้เนื่องจากในชุมชนบ้านห้วยม้าโก้งได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อจัดการป่าชุมชน ในเครือข่ายจะมีบุคคลที่เป็นศูนย์กลาง เรียกว่า “แม่ข่าย” ซึ่งเป็นบุคคลที่มีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการยอมรับและการดำเนินการจัดการดูแลป่าบุคคลที่เป็นแม่ข่ายจะเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะต่างๆ เช่น เป็นผู้มีความรู้ มีความคิดเป็นประชาธิปไตย ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีบุคลิกภาพดี มีไหวพริบชักจูงให้คนอื่นร่วมทำงานด้วย ทำงานอย่างเอาจริงเอาจัง เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น โดยที่คุณสมบัติประการ

หนึ่งของแม่ข่ายคือ มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ทำให้มีอำนาจทางเศรษฐกิจเนื่องจากมีสมาชิกบางคนของชุมชนบ้านห้วยม้าโค้งมีฐานะดี ชาวบ้านจึงให้การยอมรับให้เป็นผู้นำในการจัดการป่าชุมชน

ตารางที่ 27 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีลักษณะของภาวะผู้นำต่างกัน

ลักษณะ ชาติพันธุ์	ลักษณะภาวะ ผู้นำ	เอาใจใส่เข้าใจ ปัญหาและเห็น ความสำคัญของ การมีส่วนร่วม (12 เรื่อง)	มีความรู้และ แนวคิดเกี่ยว กับการพัฒนา (9 เรื่อง)	สามารถโน้มน้าว จิตใจ กระตุ้น สนับสนุนให้คิดเอง (4 เรื่อง)	เป็นนักประสาน งานและกระจาย ข่าวได้ดี (3 เรื่อง)	เป็นนัก ปฏิบัติทำงาน จริงจัง (2 เรื่อง)	สามารถผนีก กำลังชุมชน (2 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	ชนบท,กึ่งเมือง กึ่งชนบท	ชนบท,กึ่ง เมืองกึ่งชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท
อาชีพหลัก	ส่วนใหญ่มี อาชีพเกษตร กรรม	ส่วนใหญ่มี อาชีพเกษตร กรรม	ส่วนใหญ่มีอาชีพ เกษตรกรรม	ส่วนใหญ่มีอาชีพ เกษตรกรรม	ส่วนใหญ่มี อาชีพ เกษตรกรรม	ส่วนใหญ่มี อาชีพ เกษตรกรรม	ส่วนใหญ่มี อาชีพ เกษตรกรรม
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอกับราย จ่ายมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอกับ รายจ่าย มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายได้ ไม่พอกับรายจ่ายมี หนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอกับราย จ่ายมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย จ่ายไม่พอกับ รายจ่าย มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายจ่ายไม่พอกับ รายจ่าย มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอกับ รายจ่าย มีหนี้สิน
มีผู้นำชุมชนเป็นบุคคล ภาครัฐ	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	มี

จากตารางที่ 27 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนตำบลน้ำขาวที่มีลักษณะภาวะผู้นำของผู้นำชุมชนที่สามารถผนีกกำลังของชุมชนได้ และผู้นำดังกล่าวเป็นผู้นำที่เป็นบุคคลจากภาครัฐ ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง บทบาทของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาชนบทตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา (สุนทรยุทธชนะ, 2537) ทั้งนี้เนื่องจากตำบลน้ำขาวได้ประสบปัญหาความยากจน ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาโจรผู้ร้ายปัญหาความแตกแยกระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน ครูชบ ยอดแก้ว ซึ่งเป็นครูใหญ่โรงเรียนตำบลน้ำขาว ได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหของชุมชน และได้เริ่มต้นโครงการต่าง ๆ ขึ้นในโรงเรียน และโครงการที่สำคัญอันหนึ่ง คือ โครงการสหกรณ์และการออมทรัพย์ การดำเนินการโครงการดังกล่าวของโรงเรียนประสบผลสำเร็จ ทำให้เป็นที่เชื่อถือและยอมรับของชาวบ้าน และได้เรียกร้องให้ครูชบ จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ให้กับชาวบ้าน จนกระทั่งได้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชาวบ้านตำบลน้ำขาวขึ้น และสามารถดำเนินการได้ประสบผลสำเร็จเนื่องจากชาวบ้านเชื่อถือครูชบ ครูชบจึงสามารถผนีกกำลังของชาวบ้านตำบลน้ำขาว ให้มาร่วมมือกันดำเนินการกลุ่มออมทรัพย์ได้

ตารางที่ 28 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีสมาชิกคุณสมบัติต่างกัน

คุณสมบัติของ ลักษณะ ชาติพันธุ์	มีคุณธรรม จริยธรรม (9 เรื่อง)	มีความมั่นใจใน ตนเองและนักคิด (4 เรื่อง)	มีความศรัทธาเชื่อ มั่นผู้นำและระบบ (5 เรื่อง)	มีประสบการณ์ (6 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	ชนบท, กึ่งเมือง กึ่งชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท
อาชีพหลัก	ส่วนใหญ่มี อาชีพเกษตร กรรม	ส่วนใหญ่มีอาชีพ เกษตรกรรม	ส่วนใหญ่มีอาชีพ เกษตรกรรม	ส่วนใหญ่มีอาชีพ เกษตรกรรม
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอจ่าย จ่ายมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายได้ ไม่พอจ่าย มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายได้ ไม่พอจ่าย มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายได้ ไม่พอจ่าย มีหนี้สิน
ผู้นำชุมชนมี ความโดดเด่น	ไม่เด่นชัด	ไม่เด่นชัด	เด่นชัด	ไม่เด่นชัด

จากตารางที่ 28 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนท่าเกวียนที่สมาชิกมีความศรัทธา เชื่อมั่น ผู้นำและระบบ เนื่องจากผู้นำชุมชนมีความโดดเด่น ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง ท่าเกวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2538) ทั้งนี้เนื่องจากในชุมชนได้มีผู้นำในการแก้ปัญหาของชุมชน ผู้นำของชุมชนคนนี้เป็นผู้บริหารโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชน ผู้นำคนนี้เป็นคนในชุมชนเกิดที่นี่ ผู้นำได้ร่วมกับชาวบ้านหาทางแก้ปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ คือ ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ฯลฯ ผู้นำคนนี้ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน และชาวบ้านให้ความเชื่อถือและศรัทธา

ตารางที่ 29 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีศักยภาพต่างกัน

ศักยภาพของชุมชน ลักษณะชาติพันธุ์	มีความอิสระ (3 เรื่อง)	นำเอาภูมิปัญญาองค์ความรู้เดิมของชุมชนมาใช้แก้ปัญหา (6 เรื่อง)	ใช้ความรู้ภายในและภายนอกชุมชน (4 เรื่อง)	มีบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้และแก้ปัญหา (6 เรื่อง)	มีความสามารถในการจัดการทรัพยากร (3 เรื่อง)	มีเครือข่ายพันธมิตร (2 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	เมือง,ชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท	กึ่งเมืองกึ่งชนบท,ชนบท	เมือง,ชนบท
อาชีพหลัก	เกษตรกรรม,นอกภาคเกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรมนอกภาคเกษตรกรรม
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายมีหนี้สิน
ชุมชนเกิดจากการจัดตั้งของรัฐ	ไม่ใช่	ไม่ใช่	ไม่ใช่	ไม่ใช่	ไม่ใช่	ใช่

จากตารางที่ 29 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนตำบลสหายที่มีศักยภาพของชุมชนในลักษณะมีเครือข่ายพันธมิตร โดยที่ชุมชนนี้เกิดจากการจัดตั้งของรัฐ ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชนบท (นิคม พรหมมาเทพย์, 2538) ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนตำบลสหายถูกจัดตั้งขึ้นโดยรัฐบาลในระบบสหกรณ์ ซึ่งเป็นโครงการในพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่มีฐานะยากจนไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง เข้ามาร่วมในโครงการเพื่อจะได้มีที่ทำกินเกษตรในรูปแบบของสหกรณ์ สืบทอดต่อกันไปชั่วลูกหลาน แต่กรรมสิทธิ์ที่ดินยังคงเป็นของโครงการอยู่ตลอดไป เนื่องจากพื้นที่ของชุมชนตำบลสหายมีขอบเขตกว้างขวาง จึงได้มีการแบ่งย่อยออกเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ ได้ 4 หมู่บ้าน เรียกชื่อเป็นหมู่บ้านสหายหนึ่ง สหายสอง สหายสาม และสหายสี่ ตามลำดับ การที่แบ่งแยกออกเป็น 4 หมู่บ้านเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนตำบลสหายโดยภาพรวม เนื่องจากแต่ละหมู่บ้านต่างก็เป็นเครือข่ายพันธมิตรซึ่งกันและกัน สามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ตารางที่ 30 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีปัจจัยเอื้อในชุมชนต่างกัน

ลักษณะ ชาติพันธุ์	ปัจจัยเอื้อใน ชุมชน	ทรัพยากรของชุมชน (4 เรื่อง)	ภูมิปัญญาของชุมชน (1 เรื่อง)	ลักษณะทางกายภาพ (6 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน		เมือง,ชนบท	ชนบท	เมือง,ชนบท
อาชีพหลัก		เกษตรกรรม,นอกภาค เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม,นอก ภาคเกษตรกรรม
สังคมวัฒนธรรม		เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน		ส่วนใหญ่มีรายได้ไม่พอ กับค่าใช้จ่าย,มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายได้ไม่ พอกับค่าใช้จ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายได้ไม่ พอกับค่าใช้จ่าย, มีหนี้สิน
ชุมชนใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม แก้ปัญหาในชุมชน		ไม่มี	มี	ไม่มี

จากตารางที่ 30 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนหมู่บ้านต้นผึ้งศรีดอนชัยที่มีปัจจัยเอื้อในชุมชนเป็นภูมิปัญญาของชุมชน โดยชุมชนใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมมาแก้ปัญหาในชุมชน ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง วิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งตนเองในชุมชนชนบท (ถวิล กัลชาญพิเศษ, 2538) เนื่องจากหมู่บ้านต้นผึ้งศรีดอนชัย ประสบปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันหาวิธีการแก้ปัญหาโดยรื้อฟื้นความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลรักษาป่า จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องนี้มีมานับแต่อดีต และถูกนำมาใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน

ตารางที่ 31 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีลักษณะต่างกัน

ความสัมพันธ์ ในชุมชน ลักษณะ ชาติพันธุ์	มีความเป็น ปึกแผ่น (31 เรื่อง)	บรรยากาศในชุม ชนเป็นไปอย่าง สร้างสรรค์ (3 เรื่อง)	สมาชิกชุมชนมี ความสัมพันธ์ ในแนวราบ (8 เรื่อง)	สมาชิกชุมชน มีปฏิสัมพันธ์ ทางเครือญาติ (8 เรื่อง)	สมาชิกชุมชน มีปฏิสัมพันธ์กัน เป็นประจำ (8 เรื่อง)	การมีส่วนร่วม ของสมาชิก ชุมชน (11 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	ส่วนใหญ่เป็น ชุมชนชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท,เมือง	ชนบท	ชนบท,กิ่งเมือง กิ่งชนบท
อาชีพหลัก	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม, ภาคนอกเกษตร กรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอกับค่า ใช้จ่าย,มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายได้ ไม่พอกับค่าใช้จ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอกับค่า ใช้จ่าย,มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอกับค่า ใช้จ่าย,มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอกับค่า ใช้จ่าย,มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอกับค่า ใช้จ่าย,มีหนี้สิน
ยึดคติทางพุทธ ศาสนา	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ยึด	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ

จากตารางที่ 31 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนบ้านท่าช้างที่สมาชิกชุมชนมีความสัมพันธ์ในแนวราบ และได้พยายามรับเอาคติทางพุทธศาสนาเข้ามาปรับใช้ให้เข้ากับท้องถิ่น ซึ่งยึดถือความเสมอภาคของบุคคล ดังปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง กระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน (ภูษา ศรีวิลาศ,2539) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านท่าช้างมีความสัมพันธ์กันในแนวราบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเท่าเทียมกันของบุคคลในชุมชน อันเนื่องจากการรับคติพุทธศาสนาประกอบกับความสัมพันธ์เครือญาติ

ตารางที่ 32 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีปัจจัยภายนอกต่างกัน

ปัจจัยภายนอก ลักษณะ ชาติพันธุ์	แนวคิดและการ ปฏิบัติของนัก พัฒนาจากภาย นอกชุมชน (8 เรื่อง)	ความรู้เฉพาะ ทางที่จำเป็น (6 เรื่อง)	การเรียนรู้ จากชุมชนอื่น (5 เรื่อง)	นโยบายรัฐ (5 เรื่อง)	การสนับสนุน จากรัฐ (5 เรื่อง)	รัฐดำเนินการ ล่าช้าไม่ทัน การ (1 เรื่อง)	การชี้แจงของ เจ้าหน้าที่รัฐ เกี่ยวกับการ ร่วมกิจกรรม (4 เรื่อง)	กิจกรรมจาก ภายนอกมี ความสอดคล้องกับความต้องการของ ชุมชน (3 เรื่อง)	การสนับสนุน จากองค์ การ/แหล่ง ทรัพยากร ภายนอก (7 เรื่อง)	การสร้างคุณค่า เพื่อหล่อเลี้ยง คุณค่าของการ ช่วยเหลือ เกื้อกูลภายใน ชุมชน (2 เรื่อง)	สื่อมวลชน (2 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	ชนบท	เมือง,ชนบท	ชนบท	เมือง,ชนบท	เมือง,ชนบท	ชนบท	เมือง,ชนบท	ชนบท	ชนบท	เมือง,ชนบท	ชนบท
อาชีพหลัก	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม, นอกภาค เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม, นอกภาค เกษตรกรรม	เกษตรกรรม, นอกภาค เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม, นอกภาค เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม, นอกภาคเกษตร กรรม	เกษตรกรรม
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่มีราย ได้ไม่พอกับราย จ่าย,มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายได้ไม่พอ กับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายได้ไม่พอ กับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายได้ไม่พอ กับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายได้ไม่พอ กับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายได้ไม่พอ กับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายได้ไม่พอ กับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายได้ไม่พอ กับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายได้ไม่พอ กับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายได้ไม่พอกับ รายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มี รายได้ไม่พอก กับรายจ่าย, มีหนี้สิน
กระแสดความคิดที่ว่าข้าราชการเป็นใหญ่กว่าประชาชน	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	มี	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ

จากตารางที่ 32 พบว่าชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนบ้านป่าตาลที่ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน คือรัฐดำเนินการล่าช้าไม่ทันการ ซึ่งปรากฏในงานวิจัยเรื่อง การจัดการกับความขัดแย้งของชุมชนชนบทเชียงใหม่ (ปทุมรัตน์ ต่ดวงศ์, 2539) การที่รัฐดำเนินการล่าช้าไม่ทันการ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านป่าตาลกับหน่วยพิเศษเกี่ยวกับที่ดินทำกินของชาวบ้าน เมื่อเกิดปัญหาขึ้น ชาวบ้านได้แจ้งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐทราบ แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐก็ยังไม่ดำเนินการแก้ปัญหาแต่อย่างใด ซึ่งมีสาเหตุมาจากกระแสความคิดที่ว่าข้าราชการเป็นใหญ่กว่าประชาชน ประชาชนต้องเชื่อฟังข้าราชการ

ตารางที่ 33 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมต่างกัน

ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ลักษณะชาติพันธุ์	โครงสร้างอำนาจในชุมชน (4 เรื่อง)	จิตสำนึกของคนในชุมชน (2 เรื่อง)	ค่านิยมภายในชุมชน (1 เรื่อง)	ความเชื่อทางศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ (4 เรื่อง)	การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น (8 เรื่อง)	การกระตุ้นจากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชน (2 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	ชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท
อาชีพหลัก	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายไม่พอกับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายไม่พอกับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายไม่พอกับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายไม่พอกับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายไม่พอกับรายจ่าย, มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่มีรายไม่พอกับรายจ่าย, มีหนี้สิน
การเสี่ยสละของผู้นำ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	มี	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ

จากตารางที่ 33 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะของชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนบ้านสระคูณ ที่มีปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมในเรื่องค่านิยมภายในชุมชน เกี่ยวกับการเสี่ยสละของผู้นำชุมชน ซึ่งปรากฏในงานวิจัยเรื่อง รายงานการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อปวงชน กรณีศึกษาบ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ (อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, 2537) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่าการที่บ้านสระคูณสามารถแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนได้สำเร็จ ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ค่านิยมภายในชุมชนเกี่ยวกับการเสี่ยสละและอุทิศตนของผู้นำชุมชน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า คุณสมบัติผู้นำที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด คือ การมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ ในด้านภาวะผู้นำ ลักษณะที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด คือ การเอาใจใส่ปัญหาและเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม ส่วนคุณสมบัติของสมาชิกของชุมชน พบว่า การมีคุณธรรม จริยธรรม ปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด ในด้านลักษณะ

ชุมชน พบว่า ศักยภาพของชุมชนในด้านการนำเอาภูมิปัญญา/องค์ความรู้เดิมของชุมชนมาใช้แก้ปัญหา และการมีบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้และแก้ปัญหา ปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด สมาชิกชุมชนมีปัญหาล้ายกัน สมาชิกยอมรับกิจกรรมในชุมชน คนในชุมชนต้องมีความเป็นปึกแผ่น การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก และการดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ปัจจัยเหล่านี้ล้วนปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด

ในด้านของลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยส่วนน้อยที่แตกต่างไปจากส่วนใหญ่ พบว่า การที่ผู้นำในบางชุมชนมีอำนาจทางเศรษฐกิจก็เนื่องจากว่า มีสมาชิกบางคนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีและสมาชิกผู้นั้นเป็นผู้นำ การที่ผู้นำชุมชนสามารถผนึกกำลังชุมชนได้เนื่องจากผู้นำเป็นที่ยอมรับของชุมชน การที่ชุมชนมีความศรัทธา เชื่อมั่นผู้นำ มีสาเหตุจากผู้นำมีความโดดเด่น การมีเครือข่ายพันธมิตรเกิดจากการที่รัฐจัดตั้งชุมชนขึ้นมา โดยที่ชุมชนนั้นประกอบด้วยชุมชนย่อย ๆ แต่ละชุมชนย่อยจึงเป็นพันธมิตรของกันและกัน ภูมิปัญญาของชุมชนเป็นปัจจัยเอื้อได้เนื่องมาจากชุมชนใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ามาช่วยแก้ปัญหา ส่วนเหตุที่ทำให้สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ในแนวราบนั้น เนื่องมาจากชุมชนยึดคติทางพุทธศาสนาด้านความเสมอภาคของบุคคล และความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ส่วนกรณีรัฐดำเนินการล่าช้ามีผลสืบเนื่องมาจากกระแสดวงคิดที่ว่า ชำราชการเป็นใหญ่กว่าประชาชน และค่านิยมที่ช่วยในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งคือ การเสียสละของผู้นำ